The Chintamani.

A MONTHLY TELUGU MAGAZINE

PUBLISHED BY N. SUBBARAU B. A. & B. L.

Vol 5] RAJAHMUNDRY: NOVEMBER, 1895. [No. 5.

CONTENTS.

RAJAHMUNDRY

Printed for the Proprietor by K Seshagiri Rao at the Vivekavardhani Press.

1895

విషయసూచిక.

THE CHINTAMANI. చింతామణి

RATES OF SUBSCRIPTION (*inclusive of Postage.*)

For one year (*in advance*) ... Rs. 3

Single copy. ... /

For *bonafide* students and village school masters, the a subscription, if paid in advance, is Rs2-6-0 only I the subscription is not paid within a month afte commencement of the year, it will be collected by V.

ADVERTIZEMENT RATES.

One page annually, Rs.25-0-0		One page half yearly	15-0-0.
Half page ,, ,,	15-0-0.	Half page. ,,	10-0-0.
One line single insertion.			0-3-0.

☞ Apply to the Manager, Chintamani, Rajahmundry.

చందానిర్ణయము. (అంచెకూలితోకూడ)

సంవత్సరమునకు (ముందుగాచెల్లించిన) రు 3-0-0 విడిప్రతియొకటికి. 0-4-9.

విద్యార్థులకును పల్లెటూరి యుపాధ్యాయులకును సంవత్సరమునకు ముందుగా పంపినయెడల చందా రెండురూపాయల ఆఱణాలు మాత్రమే. చందా సంవత్సరము ప్రారంభమయిన మాసములోపల పంపనిపక్షమున, తరువాతి సంచికను వాల్యూపేయెబిలుగా పంపి సొమ్మువసూలుచేయబడును. వలయువారు రాజమహేంద్రవరములో చింతామణిమేనేజరుగారికి వ్రాసికొనవలయును.

శ్రీ

చింతామణి.

ఇది మాసమున కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

సంపుటము ౫.] రాజమహేంద్రవరము. [సంచిక. ౫.
మన్మథసంవత్సర కార్తికమాసము.

[ఇది యొక యింగ్లీషుకథ ననుసరించి మార్చి వ్రాయఁబడినది.]

బదరికాశ్రమయోగి.

బదరికావనమునందలి యొక నిర్జనప్రదేశమునందొక యోగి యొక యాశ్రమమును నిర్మించుకొని యందు వాసముచేయుచుండెను. అతఁడందు తపస్సుచేయుచు, మార్గాయాసపడి యాదారినిబోవఁ దటస్థించిన మార్గస్థులను తన కుటీరమునకుఁ బిలుచుకొనిపోయి యన్నపానాదులిచ్చి యాదరించుచు, ఋషివలె కాలముగడపుచుండెను. గడ్డమును గోళ్లును పెంచుకొని యేకాకియయి యరణ్యావాసమును జేయుచున్న యాయోగి నెల్లవారును గౌరవించుచు మహర్షినివలెఁ జూచుచుందురు. ఒకనాటిరాత్రి యాయాశ్రమ సమీపమునను్న మార్గమున నొకస్త్రీ తనకొమార్తెతోఁ గూడ బండినెక్కి యేదో తొందరపనిమీఁద గ్రామాంతరము పోవుచుండెను. ఇట్లాబండి యా యాశ్రమమునుదాటి కొంతదూరము పోవునప్పటి కెవ్వఁడో యొక దొంగ మొగముకనఁబడకుండ ముసుఁగువేసికొనివచ్చి యాబండి నిలిపెను. బండిలోనున్న యాఁడుకూఁతురాదొంగనుజూచి భయపడి వడవడవడఁకఁజొచ్చెను. అప్పుడాదొంగవాఁడు "అమ్మా! మీరు భయపడఁబోకుఁడు. నేను మీకేమియు హాని చేయఁ దలఁచుకొనిరాలేదు. నాకుఁగావలసినవెల్లను మీ నగలును ధనమునుమాత్రనే. అవి మీరు నాకిచ్చివేసినయెడల నేను మీజోలికిరాను. ఇయ్యక పెనఁగులాడినపక్షమున నేనవి మీవద్దనుండి క్షణకాలములో బలవంతముగా పుచ్చుకోఁగలను. అదుగో! ఆయుధపాణులయియున్న నా మనుష్యులను జూడుఁడు. మీరు నేనుకోరిన సొత్తు నియ్యక చిక్కులుపెట్టినపక్షమున నేను చేసైగ చేయఁగానే వారందఱునువచ్చి మీమీఁద పడి మిమ్ము దోచుకొందురు. నా కటువంటి శ్రమ కలుగఁజేయక వెంటనే మీ నగలు

తీసి నాముందు పెట్టుఁడు" అని దూరముగా చెట్లక్రింద నాయుధహస్తులయి నిలుచున్న యిరువదిమందిని జూపెను. ఆ మనుష్యులను జూడఁగానే భయపడి బండివాఁడును నోట మాటరాక వడఁకఁజొచ్చెను. అప్పు డసహాయురాలయియున్న యాకాంత మాఱుమాటచెప్పక తనయొక్కయు కొమార్తెయొక్కయు నగలన్నియుతీసి యా దొంగవాని యొడిలోవేసి బండిలోని సొమ్ము పెట్టెను వానికి సమర్పించి కట్టుబట్టలతో నిలువఁబడెను. అవి తీసికొని దొంగ తనదారినిబోయెను. బండిలోనివారును ప్రాణములు దక్కినవని సంతోషించుచుండఁగా బండియు ముందుకు సాగిపోయెను.

మఱి కొన్నిదినములకీ దొంగవలననే యాస్థలమునందు మఱియొక దారిదోపిడి జరిగెను. ఈసారి దోచుకొనఁబడినవాఁడు ధనికుఁడయిన యొక పురుషుఁడు. ఆతఁడు ధైర్యశాలియైనను, ఖడ్గహస్తులయి తమ యజమానుని యాజ్ఞను చెల్లించుటకు సంసిద్ధులై దూరముగా చెట్లక్రింద నిలువఁబడియున్న యాతస్కరుని సహాయులనుజూచి యొంటిగాఁడైనందున దానంతమంది నెదిరించిన కార్యములేదనుకొని తనసొత్తును దొంగపాలుచేసి వెడలిపోయెను. విస్తారధనము గోలుపోయినందున ఆ పురుషుఁడు పట్టరాని దుఃఖమును క్రోధమును గలవాఁడయి యేలాగుననయిన కృషిచేసి యా దొంగలను పట్టవలెనని నిశ్చయించుకొనెను అయినను వారిని పట్టుకొను తెరవు తోచక డోలాయమానమానసుఁడై తాను దిగినసత్రములోఁ గూరుచుండి తాను దొంగలను బట్టుకొని రాజభటులకొప్పించి వారినెట్లు శిక్షింపఁజేయుదునా పోయిన సొత్తును మరల నెట్లు సంపాదించుకోఁగలుగుదునాయని యాలోచించుచుండెను. ఇట్లతఁడు కూరుచుండియుండఁగా దైవికముగా నిరువదిమంది యాయుధపాణులయిన రాజభటులు తమ నాయకునితోఁ గూడి యేదో రాజకార్యముమీఁద పయికిఁబోవుచు నాఁటిమధ్యాహ్నమా సత్రములోనికి వచ్చి దిగుట తటస్థించెను. వారినిజూచి యా మనుష్యుఁడు వారి యజమానునితోఁ దనయవస్థ చెప్పుకొని యేలాగుననైనఁ దనకు తోడుపడి దొంగలను పట్టుకొని తనసొత్తును దనకిప్పించి పుణ్యముకట్టుకోవలసినదని బహువిధముల దీనముగా వేఁడుకొనెను. ఆ నాయకుఁడు రాజకార్యముమీఁద ముందుకు సాగిపోవలసినవాఁడే యయినను వాని దీనాలాపములను ప్రార్థనను విని మనసుకరఁగినవాఁడయి వానివెంటఁబోయి సాయముచేయుట కొడఁబడెను. భోజనము లయినతరువాత చల్లపాటువేళ బైలుదేఱి వారందఱునుగలిసి రాత్రి కొంత ప్రొద్దుపోవునప్పటికి దొంగలుకొట్టిన స్థలమును జేరిరి. కత్తులును కటారులును ధరించియున్న తమ్ముఁ జూడఁగానే దొంగలు పాఱిపోవుదురని యెఱిఁగి వారదివఱకే యాలోచించుకొని, యీల వినఁబడఁగానే వచ్చి తమ్ముచేరునట్లు భటులకు నుత్తరువిచ్చి

వారిని వెనుక నడిపించి బండినెక్కి ముందు నాయకుఁడును పురుషుఁడును వచ్చిరి. బండి సమీపింపఁగానే దీర్ఘకాయుఁడయిన యొక పురుషుఁడు వెనుకటివలెనే యీఁటెను కత్తి ధరించి ముసుఁగువేసికొనివచ్చి బండివాని నదలించి బండి నిలుపుమని గంభీరస్వరముతోఁ బలికెను. బండివాఁడు బండి నిలిపెను. అంతట దొంగ వెనుక వైపునకువచ్చి బండిలోనివారిని బిలిచి "మీవద్దనున్న సొమ్మంతయు నిక్కడఁబెట్టుఁడు. పెట్టనియెడల నా మనుష్యులవలన మీకు ప్రాణాపాయము సంభవించును" అని చెట్లక్రింది మనుష్యులను జూపెను. ఆమాటలకుఁ బ్రత్యుత్తరము చెప్పక బండిలోనున్న నాయకుఁడు ఈలపట్టెను. వెంటనే మనుష్యులు పరుగెత్తుకొని వచ్చుచున్నట్లు చప్పుడు వినఁబడెను. అదిచూచి యాశ్చర్యపడి దొంగ పాఱిపోవఁ జూచుచుండఁగా బండిలోనుండి దుమికివచ్చి పురుషుఁడు వాని చేయిపట్టుకొనెనుగాని వాఁడు పట్టు తప్పించుకొని తన మనుష్యులున్న వంకకుఁ బలాయితుఁడయ్యెను. నాయకుఁడును పురుషుఁడును వానివెంటఁ బరుగెత్తిరి. ఇంతలో సైనికులును వచ్చి వారిని గలిసికొనిరి. కాని యా చెట్లక్రిందనున్న యాయుధపాణులు పాఱిపోవుటకుఁగాని ముందుకువచ్చి తమ యజమానునికి తోడుపడుటకుఁగాని ప్రయత్నించలేదు. భటులువచ్చి తన్నుఁబట్టుకోఁ బోఁగా దొంగ యెదురుతిరిగి నిలువఁబడి "మీరు నన్ను విడిచిపొండు. పోనియెడల మిమ్మలినందఱిని నఱికివేయవలసినదని నామనుష్యుల కాజ్ఞాపించెదను." అని బెదరించి పలికెను. వారామాటలకు బెదరక తమకు లోఁబడవలసినదని ముమ్మాఱుపలికి కడపట వానిమీఁదఁబడి బెత్తములతోఁ బొడిచిరి. వాఁడు మూర్ఛితుఁడయి క్రిందఁబడెను. వాని మనుష్యులప్పటికినివచ్చి తమ యజమానునికి సాయముచేయలేదు, ఉన్నచోటనుండి కాలైనను కదలుపలేదు. అప్పుడు నాయకుఁడు తన భటులనుబిలిచి యామనుష్యులు ధరించియున్న యాయుధములను క్రిందఁబెట్టించి వారిని నిరాయుధులను జేయవలసినదని నియమించెను. భటులాజ్ఞాపించినను వారాయుధములు క్రిందఁ బడవేయలేదు. భటులు కత్తులుదూసికొని యీఁటెలు చాచుకొని పోయి యామనుష్యులమీఁదఁ బడఁగా నా విగ్రహములన్నియు ప్రాణములేని నిర్జీవప్రతిమలయ్యెను. నిజముగానే యవి లోపల గడ్డిపెట్టి కుట్టి మనుష్యాకారముగా నిర్మింపఁబడిన కృత్రిమ మనుష్యరూపములుగాని మనుష్యులుకావు. రంగులువేసి బట్టలుకట్టి నేర్పుచేత నిజమయిన మనుష్యరూపములయి నట్లెల్లవారికిని భ్రమకలుగునట్లుగా వానిని చెట్లక్రింద నిలువఁబెట్టఁగా, వానిని జూచినవారెల్లరును మోసపోయి యాయుధపాణులయిన మనుష్యులని జడిసి తమ విత్తములనాదొంగకు సమర్పించుచుండిరి. ఈవింత కన్భ్రమపడి యాపురుషుఁడును నాయకుఁడును భటులును పడియున్నదొంగను మోచుకొని సమీప

మానసున్న బదరికాశ్రమయోగి యాశ్రమమునకుఁబోయిరి. పోయి పిలువఁగా నాశ్రమములో యోగిలేఁడు. అప్పుడు వారాశవమును పర్ణశాలలోఁబెట్టి దీపము వెలిఁగించి తెచ్చి పయినున్నబట్టను దీసిచూడఁగా నాదొంగయే బదరికాశ్రమయోగి యయ్యెను. అప్పుడెల్లవారికిని గలిగిన యాశ్చర్యమునకు మేరలేదు. అటుతరువాత వా రాశ్రమమునంతను శోధించిచూడఁగా నాక గుడిసెలో మూలను బహుజనులను దోచుకొన్న ధనమును వివిధవస్తువులును కనఁబడెను ఆయోగిపుంగవుఁడు చిరకాలము నుండి పగటిపూట మస్కరియయి జపతపములుచేయుచు రాత్రిపూట తస్కరుఁడయి కొనుపీసములు గడించుచుండెను. ఎవ్వఁడును గడ్డము పెంచుటచేతను కాషాయ వస్త్రములు కట్టుకొనుటచేతను నిజమైనయోగి కానేరఁడు. యోగులమని వేషములు వేసికొనువారిలో నిట్టి మహాపురుషు లిప్పుడు సహిత మనేకులుగలరు.

శ్రీసర్వేశ్వర సంకల్పజనిత భువనమర్త్య నియత సత్యవ్యాపార ప్రదర్శక శ్రీ మహామహోపాధ్యాయ శ్రీమత్పరవస్తు వెంకటరంగాచార్యవర గురు ప్రియశిష్య శ్రీమన్మృత్యుంజయ నిశ్శంక భూపాలవిరచిత చతుస్సంఖ్యాకపద్యాని.

ప్రశ్నము

గీ. చనినవెనుకనురానివి సరవినెవియొ। వచ్చినను జనకుండు వ్యవస్థ లెవియొ
మరలవచ్చుచుఁబోవు నామహిమ లెవియొ। తెలియఁజెప్పఁడిభువిలోన తేటమీఁగ.

ఉత్తరము.

గీ. మానమును జీవమును బోయి మరలరావు। క్షితినివచ్చినఁబోవ వక్త్రి కీర్తి
కలిమిలేములు వచ్చుచుఁ దొలఁగుచుండు। తేఁటగను జెప్పితిని విను తేజమలర.

ప్రశ్నము.

గీ. ఇంటనేయుండు నెప్పుడు నెవ్వియెవియొ। వెంటనేయుండు నెవ్వియో వేరుగాక
తప్పకయ చెప్పవలయును తత్క్షణంబె। విమలమతులైన విజ్ఞాన విబుధులార.

ఉత్తరము.

గీ. వాడి కపవాడికయు రెండు వసతినుండు। పుణ్యపాపంబు లీరెండు బొదలువెంటఁ
దప్పకయచెప్పితివినుండు తత్క్షణంబె। విమలముగఁ జెప్పినాఁడను వేత్తలార.

దయానందసరస్వతి.

దయానంద సరస్వతులవారు ఉత్తర హిందూస్థానమందలి 'ఆర్యసమాజ' స్థాపకులు. రామమోహనరాయలకును, కేశవచంద్రసేనుగారికిని, వీరికిని మిగుల వ్యత్యాసము కలదు. ఈయనకు నాంగ్లేయభాషయందుఁ బరిచయము లేకపోవుట గొప్పలోపముగాఁ గానుపించుచున్నది. ఈయన చరిత్ర 'థియాసఫిష్టు' అను పత్రికలో వ్రాయఁబడినదాని ననుసరించి యీక్రింద వ్రాయుచున్నాము.

కత్తివార్ పరగణాలోఁ జేరిన మార్వీమండలాధిపతిగారి యధికారములోఁ జేరిన యొకపట్టణములో నివసించియున్న ఉత్తరదేశపు బ్రాహ్మణకుటుంబములో ౧౮౨౪ వ సంవత్సరమునం దీయన యుద్భవించిరి. ఈయన కయిదు వత్సరముల ప్రాయము రాక పూర్వమే దేవనాగరీభాష చదువ నారంభించిరి. వీరి కుటుంబము యొక్కయు, కులముయొక్కయు ఆచారములనుపట్టి యీయనకు మంత్రములు శ్లోకములు విశేషముగా జెప్పుచుండిరి. ఆయన కెనిమిదవయేట ఉపనయనము జేసి గాయత్రీమంత్రోపాసన జేసిరి. తండ్రిగారు శైవమతస్థు లగుటచే చిన్ననాడే పార్థివ లింగపూజ చేయు క్రమమంతయు వీరికి గఱపి ఈయనచేఁ బార్థివము చేయించుచువచ్చిరి. ఈయనకు దుర్బలశరీర మగుటచే నుపవాసములు మొదలగునవి ఈయనచే జేయించుట తల్లిగారి కెంతమాత్రము నిష్టములేదు. కాని తండ్రిగారు బలవంతపెట్టుటవలన నట్లు చేయుట తప్పకపోయెను. అందువలన తలిదండ్రుల కన్యోన్యకలహములు జరుగుచు వచ్చెను. ఈలోపల సంస్కృతవ్యాకరణమును చక్కగ నభ్యసించి, వేదములను పఠించి, శివాలయములకు తండ్రిగారితో దరుచు బోవుచుండిరి. ఈయన తండ్రిగారికి శివపూజయందు విశేషముగా నాసక్తి గలదు.

తండ్రిగారు షాహుకారును, రివిన్యూకలెక్టరును అగుటచే వీరి కుటుంబ మనుకూలముగానే కాలము గడపుచుండెను. కాని పార్థివలింగపూజావిధానమునం దీయనను ప్రవేశపెట్టుట మొదలీయనకు గష్టము లారంభించెను. పార్థివపూజచేయించుటకు బూర్వమీయన యుపవాసముచేసి శివాలయములో నొకరాత్రి జాగరముండుట కీయన తండ్రిగారితోఁ బోయిరి. రాత్రి రెండుయామము లయినతరువాత అర్చకులు మొదలగు నౌకరులు, ఇతరభక్తులు కొందఱు గర్భగుడి విడచివచ్చి నిద్రపోవ నారంభించిరి. నిద్రపోయినయెడల ఫలము దక్కదను హేతువుచే నీయనమాత్రము నిద్రపోలేదు. కాని ఈయనతండ్రిగారుకూడ నిద్రపోయిరి. ఈయనతప్ప తక్కినవారందఱు నిద్ర జెందినవెనుక యీప్రకార మాలోచింపదొడఁగెను. "నందివాహనముపై గూర్చున్న

యీ విగ్రహము నడవగలదనియు, భుజించుననియు, నిద్రపోవుననియు, త్రిశూలమును ధరించుననియు, శపించగలదనియు ననేకులు చెప్పుచున్నారు. నిజముగా ఈవిగ్రహమే పరమేశ్వరుఁడగు మహాదేవుఁడై యుండునాయని నాలో నేనాలోచించితిని. ఎంతవరకాలోచించినను నాకు నమ్మకము లేక నాతండ్రినిలేపి వేదములయందు జెప్పబడ్డ పరమేశ్వరుఁడు నాయెదుటనున్న శిలావిగ్రహమయ్యుండునాయని యడిగితిని. 'నీవెందుకట్లడిగితివని' మాతండ్రి యడిగెను. అట్టి పరమేశ్వరుఁడు నాయెదుట కనబడే విగ్రహమయ్యుండడనియు ఈ విగ్రహముమీఁద చుంచులు మొదలగునవి ప్రాకినను యేమియు మాట్లాడదనియు ఇట్టి క్షుద్రజంతువులనుగూడ మీద ప్రాకించుకొను నీ బొమ్మ పరమేశ్వరుఁడని చెప్పుటకు వీలులేదనియు నేను ప్రత్యుత్తరమిచ్చితిని. పవిత్రులగు బ్రాహ్మణులచే బ్రతిష్ఠజేయఁబడిన యీ శిలావిగ్రహము భగవంతుఁడేయనియు, కలియుగమునందు శివుడు ప్రత్యక్షముగాకుండునుగనుక, ఈవిగ్రహము భగవంతుఁడే యని నిరూపించి భక్తులందఱు నారాధింతురనియును మా తండ్రిగారు చెప్పిరిగాని యామాటలందు నాకంతవిశ్వాసము లేకపోయినది.

ఆకలిబాధ విశేషమగుటచే నింటికిఁబోవుటకు మా తండ్రిగారిని వేడగా నుపవాసఫలము దక్కదని వారు చెప్పినను వినక యింటికిబోయి మాతల్లి యొసగిన యాహారమును భుజించి గాఢనిద్రజెందితిని.

తరువాత మా తండ్రిగారువచ్చి వ్రతభంగమువలన నాకు గలుగు పాపమును గూర్చి కొంతవఱకు ముచ్చటించిరిగాని విగ్రహములందలి నమ్మకము నాకదివరకే పోయినందున నా యభిప్రాయమును బయలుపుచ్చక కాలమంతయు విద్యాగోష్ఠియందు వినియోగపరచుచుంటిని.

మాకుటుంబములో నాకిద్దఱుతమ్ములు, ఇద్దఱు చెల్లెండ్రునునుండిరి. నాకు పదియాఱువత్సరముల ప్రాయమప్పుడు నా చిన్నతమ్ముఁడు జన్మించెను. ఇట్లుండగా నాతో బుట్టువులలో పదునాలుగేండ్ల వయస్సుగల యొక చిన్నది ఆకస్మికముగా నొక రాత్రి మరణమునొందెను. నేను పుట్టినతరువాత దుఃఖములకదియే ప్రథమము. కావున నాకు విచారమెక్కువగానుండెను. మిత్రులును బంధువులును విచారమగ్నులయి రోదనముచేయుచు నాచుట్టునుజేరిరి. నేను ప్రతిమవలె నిశ్చేష్టితుఁడనై కదల నేరక నిట్లాలోచింపఁ గితి. 'ఈ ప్రపంచమందలి జీవకోటికి మరణము నిశ్చయము. ఎప్పుడో నాకును చావుతప్పదు. కాఁబట్టి యీ దురవస్థను తగ్గించుట కేమిచేయగలను? ఎక్కడికిబోనును? మోక్షముదొరకువిధమెద్ది'' యని యాలోచించి, ఎట్టి శ్రమనైన నోర్చి మరణబాధనుండి తప్పించుకొనువిధ మారయుటకు కృతనిశ్చయుఁడ

నైతిని. కాని నా యుద్యమమును బయలుపరచక నుపవాసములు మొదలగు యాచారముల మానివేసితిని. పిదప కొంతకాలమునకు ఘనమైన విద్వాంసుఁడగు నా పితృవ్యసోదరుఁడు కాలధర్మము నొందెను. ఆయన నన్ను మిగుల దయతో నాదరించుచుండెను. ప్రపంచమందలి పదార్థములన్నియు నస్థిరములనియు, వానిలో నేవియు జీవితేచ్ఛ గలుగజేయదగినవి కావనియు, నాకుగల యభిప్రాయములను ఆయన మరణము మరింత బలపరచెను.

ఆ సమయమందు నా తలిదండ్రులు నాకు వివాహముచేయ నిశ్చయించిరి. గృహస్థాశ్రమ మన్నచో నాకెప్పు డనిష్టమగుటచేఁ దద్వత్సరాంతమువరకు నావివాహ మాపవలసినదని వారిని నేను వేడుకొంటిని అందులకు వారియ్యకొనిరి. సంస్కృత విద్యాభ్యాసమునకై కాశీపట్టణమునకుఁ బోదలచినను, నన్ను బోనీయక మాగ్రామమున కారుమైళ్ళదూరమందున్న యొక వృద్ధవిద్వాంసునొద్దకు బంపుచుండిరి. నేనచ్చట కొంతకాలము గడపిన వెనుక నా వివాహమునకై మరల నింటికి రావించిరి. నాకప్పటికి వయస్సు ఏకవింశతి వత్సరములు. వివాహమును దప్పించుకొను విధము లేక, నేనెన్నటికిని వివాహమాడనని కృతనిశ్చయుఁడనై, రహస్యముగ గృహము వెడలి పారిపోతిని

గృహమువిడచినవెంటనే, మాతండ్రి నా వెనుక కొంతమంది రౌతులను పంపించినను [illegible]రిబారికి లోనుగాక ప్రయాణమై పోవుచుండఁగా మార్గమధ్యమందు కొందఱు యాచకబ్రాహ్మణులు కనుపడి ఈ జన్మమునందు విశేషముగా దానముచేసిన యెడల ముందుజన్మమునందు మిక్కిలి లాభించునని బోధచేసి నాకుగల యావద్ద్రవ్యమును నపహరించిరి. తరువాత కొన్నిదినములకు శైలాపట్టణముచేరి అచ్చట నివసించు లాలా భాగవత్ అను విద్వాంసునకు శిష్యునిగానుండ నిశ్చయించితిని.

నేను వారి యాశ్రమ స్వీకారముచేసినపిదప నాకు శుద్ధ చైతన్యుఁడని నామకరణముచేసి, కాషాయ వస్త్రధారణము చేయించిరి. ఈ నూతనవస్త్రములతో అహమదాబాదు పట్టణసమీప ప్రాంతములకుబోయితి నా దురదృష్టవశముచే మా కుటుంబమునెరిగిన యొక బైరాగి నాకు గనఁబడెను. సిద్ధపురములో జరుగు సభకు నేబోవుచున్నట్టు తెలిసికొని, ఆయన మా తండ్రిగారికి వర్తమానము జేసెను. దారాది స్వాములవారి శిష్యబృందముతో మహాదేవుని యాలయములో నేనుండగా మాతండ్రి నాయొద్దకువచ్చెను. నేనెంత వేడుకొనినను సమ్మతింపక తనతోకూడ వచ్చిన కొంతమంది శిపాయిలకు నన్ను స్వాధీనపరచెను. కాని వారిని తప్పించుకొని అహమదాబాదు నగరమునకు దిరిగిపోవదలచి మార్గమధ్యమందు బరోడాపట్టము జేరితిని. అక్కడ కొన్నిదినములుండి చేతనమఠములోనుండు బ్రహ్మానందస్వామి మొదలగు

కొందఱు బ్రహ్మచారులతోను, సన్యాసులతోను వేదాంతశాస్త్ర విషయములగూర్చి చర్చించితి. జీవుడు బ్రహ్మము నొక్కటేయనియు, నేనే బ్రహ్మమనియు బ్రహ్మానంద స్వాములవారివలన నేను స్పష్టముగా దెలిసికొంటిని

పిమ్మట వారణాశికింబోయి యచ్చటి పండితులతో గృతపరిచయుడనైతిని. వారి సెలవు ప్రకారము నర్మదాతీరమందలి యొకప్రదేశమునకుంబోయి పరమానంద పరమహంసస్వాములకు శిష్యుండనై వేదాంతసారము, వేదాంత పరిభాష మొదలగు గ్రంథముల నభ్యసించుచుంటిని. బాల్యుండనైనను సన్యాసాశ్రమము ను స్వీకరించుట కిచ్ఛపడగా, నాకు ఆశ్రమ స్వీకారముచేసి సన్యాసి దండమునొసగిరి. అది మొదలు నాపేరు దయానందసరస్వతి యని వాడబడుచుండెను.

కొంతకాలమునకు బిదప యోగానందుల వారియొద్ద యోగాభ్యాసమునకై వ్యాసారామమునకుంబోయితిని. అచ్చట కొంతకాలను యోగాభ్యాసము జేసితినిగాని యోగమందు సంపూర్ణప్రజ్ఞను పొందుటకై అహమదాబాదు పట్టణసమీప ప్రదేశములకు వచ్చి యోగవిద్యయందలి రహస్యముల నిద్దరు యోగివులవలన నేర్చుకొంటిని. తరువాత రాజపుత్రస్థానమునందలి ఆబూపర్వతమునకు యోగవిద్యయందలి క్రొత్త యంశములను నేర్చుకొనుటకుంబోయి ౧౮౫౫ వ సంవత్సరమునందు యోగాభ్యాసమునకై హరిద్వారమునందుఁ జేరిన యోగసమాజములో జేరితిని.

మైడీపట్టణమున గొంతకాలము గడపినపిమ్మట అచ్చటి బ్రాహ్మణుల తంత్రశాస్త్రములును వారి మాంసభక్షణమును చూచి భయమునుజెంది అచ్చోటువిడిచితి. ఇంతవరకు వ్రాసిన దయానంద సరస్వతులవారిచరిత్రము వారు స్వయముగా వ్రాసినదే.

తరువాత కొన్నివత్సరములు హిందూస్థానమందలి దేశాటనముజేయుచు మహాత్ముంకై వెదకుచుండిరి.

కొన్నిదినములు అన్నము, పాలతోను కొన్నిదినములు ప్రత్యేకము క్షీరములతోను కాలముగడపిరి. కొంతకాలము భంగు మొదలగు మత్తుద్రవ్యముల నలవాటు చేసికొనినందున విశేషము మత్తులో మునిగియుండుట తటస్థించెను అని మాక్సుముల్లరు దొరవారు వ్రాయుచున్నారు. ఒకానొకదినమం దొక శివాలయములో నందికేశ్వరుడుండు స్థలమున కెదురుగా దయానందులవారు కూర్చుని వారి పుస్తకములు మొదలగువానిని నందిమీదనుంచి, యాలోచనచేయుచుండిరి. అకస్మాత్తుగా నంది కడుపుక్రింద చూడగా నొకమనిషి దానికడుపులో దాగియున్నట్టు కనపడినదట. వెంటనే దయానందులవారు చేయిచాచగా వాడు భయపడి పరుగెత్తెనట.

(సశేషము) ఆ. సుందరరామయ్య.

క. ధనమప్పుగొనిన యాతఁడు । పను పడఁ దనచేతవ్రాసి పత్రిక దాని
చ్చిన నది నిక్కపుఁబత్రం । బనుమానము లేదు పాడియాడెడుచోటన్ ౧౧౦

క. చిరిఁగిన్న దునిసినఁ బత్రా । క్షరములు సందియములైనఁ గడుదూరముగాఁ
బరదేశమందు నున్నను । వరుసం బత్రాంతరంబు వ్రాయింపవలెన్ ౧౧౧

క. తప్పకసాక్షులయుందట । నప్పుగొనిన యతఁడు తనకు నాయతిగలచో
నెప్పటివారలు నెఱుఁగఁగ । నప్పుమగుడఁ బెట్టుమనిరి యాదిమునీంద్రుల్. ౧౧౨

క. తులయును నగ్నియు విషమును । జలమును గోశంబు ననెడి సత్యములెల్లన్
వలయును సాక్షియుఁ బత్రముఁ । దెలుపఁగ లేకున్నఁ బాడిదీర్చెడుచోటన్

క. తులవిప్రులకును క్షత్రియ । కులజులకనలంబు జలము కోమట్లకు శూ
ద్రులకును విషమిడి తెలిగొన । వలయుం గోశమదియొండు వర్ణులకెల్లన్ ౧౧౪.

క. అభియోగించిన సత్యం । బభియుక్తుఁడు సేయవలయు నటుగాకయుఁ దా
నుభయానుమతముగల్గిన । నభియోగికి నైనసత్య మర్హము చేయన్ ౧౧౫.

క. వినునూఱుమాడలకు విష । మెనుబదిటికి నగ్ని యఱువదింటికిని జలం
బును నలువదింటికిని దుల । యును నిడితెలిగొనుట ధర్మముర్వీశులకున్ ౧౧౬.

సీ. తొలునాఁడు శోధ్యునిఁ దులఁదూఁచి యాతనియెత్తైన యిట్టికలెల్లఁ డాఁచి
సత్యదినంబున సరిత్రాసుపూజించి యందు దిక్పాలురనావహించి
తూర్పుముఖంబుగాఁ దుల శోధ్యునెక్కించి యెప్పటి యిట్టికలెల్లఁ బెట్టి
దైవంబులారయీతఁడు శుద్ధుఁడవునేని నెత్తుఁడు దింపుఁడు హీనుఁడైన
ననుచుఁ బ్రాడ్వివాకుఁడు చెప్ప నవసరమున । శోధ్యుఁడున్నతిఁబొందిన శుద్ధుఁడయ్యె
నొక్కరూపుగ దిగఁబడ్డ నోడెనండ్రు । సత్యనిర్ణయమెఱిఁగెడు సాధుజనులు.

క. ఇనుమున నేఁబదిపలముల । నెనిమిదివ్రేళ్లాయతముగ నేర్పడగుండై
నును పైయుండఁగఁ జేసిన । మనమూన నిదిమడ్డునకుఁ బ్రమాణంబయ్యెన్ ౧౧౭

సీ. పదియాఱువ్రేళుల పరపుమండలమునై యంతియవెడలుపునైనదాని
భక్తితో నర్చించి ప్రాచీముఖంబుగాఁ బడమటశోధ్యునిఁ బరఁగనిలిపి
యాతనిదోయిట నశ్వత్థపర్ణంబు లేడిడిప్రోఁగు లేడింటఁజుట్టి
పరఁగనక్షతలుపై నెరపి కాఁగినమడ్డు కాఱుననిటీకించి కడఁగితెచ్చి
ప్రాడ్వివాకుండు మంత్రపూర్వకముగాఁగఁ । బెట్టుటయు మండలములేడుమెట్టికడచి
పోవనైచినఁ జేతులు పొక్కవేని । శోధ్యుఁడెల్లరునెఱుఁగంగ శుద్ధుఁడయ్యె ౧౧౮

సీ. పరికింపఁగా బొడ్డు బంటినీళులలోన నొకమాను చేతికి నూఁత గాఁగ
మూఁడవశరశబ్దమున శోధ్యుఁడగువాఁడు మునిఁగిన దరినున్న జనుఁడు నడుద

లమ్మేనినంతదవ్వతివేగమునఁబాఱు నందుండివేఱొక్కఁ డటరయమునఁ
బఱతెంచి దరిమున్న పాతినతోరణస్తంభంబు మట్టునంతటికిమున్న
మునిఁగినతనిఫాలమునఁ గ్రిందియంగముల్ । గానఁబడకయున్నఁ గలుగు గెలుపు
కానయయ్యేనేనివానికి నోటంబు । తప్పదండ్రు ధర్మతత్త్వవిదులు. ౧౨౦.
గీ క్రొత్తకుండలోనఁ గ్రూరసర్పమునిడి । యర్చితముగఁజేసి యందులోన
నిమ్మపండువేసి నెమ్మితోఁ దివియంగ । శోధ్యుఁడైనవాఁడు శుద్ధుఁడయ్యె ౧౨౧
క తనపడసిన సొమ్మయినను । దనవలసినయట్లు పంపఁదగుఁ బుత్రులకున్
దనతండ్రి పడపుసుతులకు । జనకుఁడు పంచంగవలయు సరిపాళులుగన్ ౧౨౨.
క జనకునితో రెండైనను । జననికి ఋతుసంభవంబు సమసినఁబుత్రుల్
మునుకొని తమతమపాళ్లను । జనకునితోఁ బంచుకొంట సద్ధర్మముగున్ ౧౨౩
క పలువురు యువతులఁ బుత్రులు । పలువురుఁగల యతఁడు వేఱువాయఁదలఁచినన్
లలనలఁ బుత్రులుఁదానుచు । తలకొని మెయిపాలుగొనుట ధర్మంబెందున్
క నాయంతబ్రతుకనేర్తుం । బోయెదననుసుతునీ రిత్తఁబువ్వకతనికిన్
వేయింటికిఁ బదియైనను । దాయముగా నిచ్చిపుచ్చఁదగు జనకునకున్ ౧౨౫.
క ఉత్తమమగు ద్రవ్యంబును । విత్తంబును నగ్రజునికి వింశాంశంబున్
బొత్తునసిచ్చి సహోదరు । లత్తిసమాంశంబుగొనుట యర్హంబెందున్ ౧౨౬.
గీ పెండ్లిచేసిన నిలుచెడి పేదలైన । కూఁతులకుఁ దల్లిధనమైనఁ గొనుటయుచిత
మందఱును నొక్కభంగివారగుచు రేని । దారుమెయిపాలుగొనుటయు ధర్మమెందు
క. జనకునిధనమును బొరయక । కనినధనముఁ జెలిమివేరె గనినధనంబుం
దనయత్తవారువెట్టిన । ధనముం దనధనమయండ్రు తత్త్వవిధిజ్ఞుల్. ౧౨౮
క. జనకుఁడు తనుఁ జదివించక । జనకుని ధనమైనఁగుడిచి చదువకతనయం
తనకుడిచి చదివిపడసిన । ధనముంబాలడుగలేదు దాయాదులకున్. ౧౨౯
క పితృధనమితరులచే నప । హృతమైచెడియుండి పిదప నెవ్వనిచే సు
స్థితమగునది సాధించిన । యతనిధనము సోదరులకు నతఁడీఁగలుగున్. ౧౩౦
క. నాలుగువర్ణములందును । నోలిని విప్రునకుఁబుట్టియున్న తనూజుల్
నాలుగుమూడునురెండును । బోలఁగ నొక్కటియు నంశములుగొనవలయున్.
సీ పొత్తునజనకుండు పుత్రుండునున్న నాఁడేర్పడఁ దమలోన నెవ్వఁడేని
గట్టినచీరలఁ బెట్టినతొడవులు నెక్కెడివాహంబు లింటిలోన:
బాయనికొలుచును బానిసలోనుగా నవరుద్ధలైయున్న యంగనలును
మంచంబుపీఠంబు కంచంబుచాపము చెప్పులుగొడుగులు చేటలెడ్డు

ప్రాయ కెప్పుడుఁ జెల్లు సంపదలు తరుసఁ । దొల్లి చెల్లిన భంగిని జెల్లనిచ్చి
పెఱధనంబులు తమలోన వేరువేర । నొక్కభంగిగఁ బాల్గొను టుత్తమంబు.
క. జనకునివస్త్రంబులు వా । హనములు శయ్యలునుఁ దొడవు లతఁ డీల్గిన నా
తని శ్రాద్ధంబునఁ గుడిచిన । తనికిం దగుఁ బుచ్చుకొనఁగఁ దగదు సుతులకున్. ౧౩౩
క. మనుమలు తాత ధనము పా । ల్గొన యోగ్యతఁ గల్గి పంచుకొనుచోఁ దమకుం
జనకులు పెక్కండ్రైనను । జనకులయంశములు గొనుట సద్ధర్మమిలన్. ౧౩౪.
క. కొడుకులు వేఱైన తుదిం । గొడుకుదయంబైనఁ దండ్రికొనినంశం బా
కొడుకు ధనము మును పాసిన । కొడుకులకుం దండ్రిధనము గొన లేదెందున్ ౧౩౫
క. వనిత పతిచేతఁ బడసిన । ధనము తగినవారి కియ్యఁదగు క్షేత్రము దా
ననుభవముకొనక యొరులకుఁ । దనచనవున నీఁగి యనుచితం బండ్రు బుధుల్ ౧౩౬
గీ. స్త్రీధనంబు పేరఁ జెల్లిన ధనమెల్లఁ । గూఁతుఁ జేరుఁ గూఁతుకూఁతుఁ జేరుఁ
గూఁతుఁ గానకున్నఁ గొడుకు పాలగుఁ గాని । వేరుపాలివారు వెదకలేరు ౧౩౭.
క. కొడుకులు గలశూద్రులకుం । బొడమిన దాసీసుతుండు పుత్రులలోఁ దా
నొడఁబడి యా పాల్గొనఁదగుఁ । గొడుకులు లేకున్నఁ దానె కొను ధనమెల్లన్
క. ముందర వేఱై పిదపం । బొందిన సోదరుఁ డొకండు పుత్రుండైపో
వం దడవ వానియర్థముఁ । బొందినవారలకపోవుఁ బోదితరులకున్ ౧౩౯.
గీ. జను లెఱుంగఁ బాడి సవతులకొడుకులు । కలసిరేని యొకఁడు పొలిసెనేని
వానిపాలిధనము వానిసోదరుఁడును । వానిఁ గలసినతఁడు వరుసఁ గొండ్రు ౧౪౦.
క. అడపటమును బాసిన భి । న్నోదరులును సోదరులును నొక్కటియైనన్
సోదరులకు వచ్చును భి । న్నోదరులకు రాదు పుత్రు నొడమి ధరిత్రిన్ ౧౪౧.
ఉ. ఆలును దండ్రియున్ సుతసుతాలియు సోదరులుం గృహస్థులుం
బోలఁగ సద్గురుండు తనుఁబొందినశిష్యుఁడు పుత్రహీను సొ
మ్మేలిన నైకొనంజను మఱొక్కనికిం బనిలేదు భూవిభుం
డేలినవాఁడు గానఁగొను నెవ్వఁడు లేని ధనంబు లిమ్ముగన్. ౧౪౨.
క. గాలిని దెవులున నాప । త్కాలంబున మేటి రాజకార్యంబున ని
ల్లాలిధనము పతిగొనఁదగుఁ । బోలదు పెఱపట్లయందుఁ బుచ్చుకొనంగన్. ౧౪౩.
క. చీఁకుం బిచ్చుకకుంటును । మూకు శిఖండియును నిక్కముగఁ దమపాల్గొం
జేకొనఁజాలరు వారిం । జేకొనఁగావలయు ధనముఁ జేకొన్న జనుల్ ౧౪౪.
క. తనయవిహీనుఁడు చచ్చిన । ధనముం గొని ఋణము నరువఁదగు దాయాదుల్
ధనపుత్రహీను పిమ్మటఁ । బనిలేదు ఋణంబు దీర్పఁ బత్న్యాదులకున్. ౧౪౫.

ఉ పాసియువేరువాయనని పైఁబడియొక్కఁడు పల్కెనేనియుం
వ్రాసిననాఁటిపత్రములుఁ వ్రాయనెఱింగిన జ్ఞాతివర్గముల్
డాసినబంధుమిత్రులు నొడంబడనిచ్చిన కొన్నయప్పులుం
వ్రాసినయిల్లు వేఱ తెలుపందగువానికి నూఱెఱుంగఁగన్. ౧౪౬

సీ గ్రామంబు పొలిమేర కలను చే నిలుపట్టు కాలాంతరంబునఁ గలసెనేని
వృద్ధుల గొల్లల వేఁటకాండ్రను బొంతఁజేలఁగర్శనమెప్డుఁ జేయువారిఁ
బనిచిసీమకుమున్ను పాతినబొగ్గుల నిసుకల రాలను నెమ్ముకలను
గట్టినకట్టలఁ బెట్టినప్రాఁకులఁ గ్రొచ్చినబావులఁ గూపములను
సీమఁదెలుపవలయు నేమియులేకున్న । నూలిఁ జుట్టుపట్లయూళ్లఁగలుగు
ప్రజలుసాక్షిగాను బ్రతిపత్తుఁబట్టిన । నరుఁడు సీమదెలియనడువవలయు ౧౪౭.

క మునులేని సీమసంధికిఁ । బెనఁకువమైయున్నచోటఁ బెనఁకువపొలముం
జననెఱిఁగి యూరిధనమునఁ । బెనుపారఁగ రాజు పంచిపెట్టఁగవలయున్ ౧౪౮

గీ. ఒకనిపొలములోన నొకఁడు ధర్మార్థంబు । కొలను బావినుయ్యి గ్రొచ్చుచోట
నడిగిచేయవలయు నొడయఁడుచేనికి । హానికల్గునేని నాఁగఁదగును ౧౪౯.

చ చెఱువొకరుండుకట్టిన విశేషపులాభము లేకయున్నచో
నెఱయఁగ వేఱొకండు తననేర్పునఁ గట్టఁదలంచెనేనియుం
జెఱువొగిఁ గట్టినాతనికిఁజెప్పి యొడంబడఁగట్టుటొప్పుఁ దా
నటిమఱిఁగట్టెనేని ఫలమంతయు మొందటివానిపాలగున్ ౧౫౦.

క. దున నియ్యకొన్నకృషికుఁడు । దునకయయున్నని యొకనిఁ దున్నింపఁదగున్
దునకదునసీకయూఁగినఁ । గొననగుఁజేనియరియుఁ గోరు నతనిచేన్ ౧౫౧.

క తజ్ఞులకుఁ దెలియునట్లుగఁ । బ్రాజ్ఞులు మదిమెచ్చఁ దెలుఁగుపద్యములను ద
త్వజ్ఞుఁడు మూనయకేతన । విజ్ఞానేశ్వరము జగతివెలయఁగఁజెప్పెన్. ౧౫౨.

సంపూర్ణము

తే. శరములుగురియఁ బొడఁగంగిన । నరనాథులు ప్లవగయూథనాథులుఁ గడున
చ్చెరువొంది యిపుడువోయెన్ । బురిఁబడనరిబలము ప్రోలఁ బొడగనమేదిన్

వ. పయినుండి ఘోరనారాచంబులు పడుచున్నయవి రావణానుమతిం గాలమేఘం
బులుగురియు నిడువాలుం బిడుగులుగావుగదా యనుటయు విభీషణుండు.

క. మొదలఁబొడకట్టిపోవఁడె । యదృశ్యుఁడై యొక్కరథికుఁ డతఁ డగ్నివరో
న్మదుఁడై వచ్చినరావణి । యిదె యిప్పుడు మింటడాఁగి యేయంజొచ్చెన్.

చ. అనవిని రాఘవుండు నిశితాస్త్రము లంబరవీధి కేయఁ దొ
ట్టినకుఱనాపయోదముల లెక్కనఁ దాఁకిపడం దొడంగె నం
దున వెలుఁగంది తేఁడతని తూపులు ద్రుంచుచునుండె వాఁడునుం
జునిఁగి జునింగి తూపడరుచో లెఱుఁగంబడనీక మాయలన్

వ. గగనంబున నెల్లెడలం దానై గర్జిల్లుచుం గఠినబాణంబులు గుప్పుచుం గపులకుఁ
గాలంబువచ్చెననిపించుచుం దెంపుచేసి.

సీ. పెడకుమీఁగాలికిఁ బుడమికిఁ గొననేయఁ బాగడదండలతోన పొలియువారు
నలువురనేపురఁ దలలెంటఁ గొననేయఁ దిక్కట్లతోడన తిరుగువారు
తొడలువక్షంబులు దూరంగఁ గొననేయ మాటిలెక్కలమాడ్కి ద్రెళ్ళువారు
పైకళేబరములు బరులునోఁ గొననేయ నెడకువతోడన మడియువారు
నగుచుఁ దచ్చరముల నగచరప్రళయంబు । పుట్టెనన బ్రసిద్ధ పూజ్యుఁ డైన
యూథనాథుఁ డనక యొంటరికాఁ డన । కాకసమున కసువులప్పగింప.

వ. కనుంగొనుచుం గౌసల్యానందనుండు నేయునదిలేక వింటికొప్పున దాకేలువైచు
కొని యయ్యంధకారంబులో నిలువఁబడి వారెవ్వరు విభీషణా నీవా సుగ్రీవా
నీవా నిన్నెన్నిదాఁకెన్ జాంబవంతుండున్నాఁడా యంగదుండా హనుమంతుండు
పడఁడుగదా యనుచు డగ్గుత్తికవెట్టి పలుకుచున్నం జూచి లక్ష్మణుండు దేవా తాళినం
బనియెత్తిపోవుచున్నయది యరాతిసంబన్యోడుం గాక జగంబని ప్రయోగింతునే
బ్రహ్మాస్త్రం బీతులువయు నందులోనివాఁడై పోయెడు నటుగాదేని మనకై వచ్చి
యనేక దూరదేశవాసు లివ్వానరవీరు లాకసంబునకుఁ బ్రాణంబు లప్పగింపు
చున్నారిది చూచినం గడుపు దరికొనియెడు నన విని యవ్విభుం డతనిమొగంబై
యేమిచేయుదార మొకనిపైఁ గినిసి పెక్కండ్ర నయుద్ధసన్నద్ధులం జంపరాదుగదా
యనివారించె నప్పుడమ్మేఘనాదుం డయ్యిరువుర నన్నదమ్ములమీఁదనుం బన్నగప్రదర
ప్రయోగంబు గావించె నంత

క. కలయఁ డిగి కీలుకీల్గరుఁ । జిలువలు దగులుకొని పడఁగ జెఱఁగులకుం దో
కలు ముళ్లుగొని బిగించెన్ । నిలిచిన నిలువున నెవారు నేలన్ వ్రాలన్. వ. అంత.

చ. బిసరుహబంధునందన విభీషణు లుమ్మలికంబుతోడ వె
క్కసముగ బాష్పధార లొలుకంగని వీరవినోదచాతురీ
రసికుల రామలక్ష్మణుల రాజకుమారుల మోసపుచ్చె నే
డసికెలిడాఁగిపోయి యొకతుచ్ఛుఁడు నేఁడని చింతనొందుచున్.

గీ. ఉండి కొంతవడికి నుపశాంతసంతాపు । లైన వెనుక రావణానుజుండు
దండు గలయ నరయుచుండెఁ దస్మింద్రజి । ద్దృష్టిఁ జూచి కపులఁ దెలిసికొనుచు.

వ. అంత

క. అచ్చిలువకాట్లచేత । న్నొచ్చిపడిన రాఘవులఁ గనుంగొని తనచేఁ
జచ్చిరను నిశ్చయంబునఁ । జెచ్చెరఁ దండ్రికడ కింద్రజిత్తుఁడు చనియెన్.

క. చని మ్రొక్కి రామలక్ష్మణు । లనియెడు వారన్నదమ్ములయ్యిరువురు నా
యనిమొనఁ జచ్చిరి చచ్చిరి । వనచరులుం బఱకపాలు వసుధం జిక్కెన్.

గీ. అనిననందనుఁ గౌఁగిట నలమి మొత్తి । గజముపైఁ గంటవేయించి కలయవీటఁ
జాటఁగాఁబంచె నతఁడు రాతుసులకెల్లఁ । గ్రోఁతిమూఁక సమగ్గువయ్యెఁ గొనుఁడటంచు

వ. ఇట్లు రావణుండు పరమానందంబునం బొంది జానకిం దలంచి

క. జలజానన యింక నేనియుఁ । గలయు నొకో నన్ను నన్నుఁ గదరించుటకున్
వలఁతులగు చెలులు చెనకులఁ । బలుకులఁ దేలింపననుచుఁ బాతకియంతన్

క. ఆక్రాంతఁ బుష్పకముపై । నెక్కించుకొని చని చూపి యిదె రాఘవులన్
మక్కించె మేఘనాదుం । డొక్కఁడయని యతని యాసయుడుపుఁ డటంచున్.

వ. తనకూడిగంబు సేయు రక్కసి మగువలం బనిచినం బోయి వారల త్తలోదరిం బుష్పకంబునం బెట్టుకొని చని పాలికలనిలోనం బడియున్న పిన్నపుం బెద్దనుం జూపి వీరిరువురు నీమఱఁదియు మగండును గదచచ్చిరి కనువిచ్చి చూడుమన నల్లతాతన్వి యుల్లంబు ఝల్లనం ద్రెళ్లి యొల్లంబోయి యల్లన యెట్టకేలకుం దెలిసి లేచి తేరికొనం జూచి.

క. హా రాఘవ నీనయనములు । లారక్తాంతములు మొగిచె నవి యేమియొకో
నేరాఁగానో డాసుల । నేరము తెంచని దయాంబునిధి కిటు దగునే

క. తమాతమఁ బెట్టితిఁ గానినుఁ । గుహనామృగవాంఛ ఫలము గుడిచితిఁగా నీ
సహజన్ముఁడె యవ్వలిదార । మహాత్మ సౌమిత్రి నీవు మాటాడఁగదే.

చ. అని విలపించుచున్నఁ ద్రిజటాసురి యల్లలితాంగిఁ జూచి యో
వనజదళాక్షి నీహృదయవల్లభుఁడాయురుపేతుఁ డౌటనున్

నిను ధరియించు పుష్పకము నిక్కము దెల్పెడు దివ్యయానముం
గని విధవన్ ధరింపదటు గానఁ జలింపకు మమ్మ నెమ్మదిన్.

సీ. మేనికాంతి కందమిని నీమఱందియు । బ్రతికియున్నవాఁడు పతివిహీన
యైన బలము నిలుచునా వారికడదొర । లున్నవారు చూడు మూరడిలుము.

క. అని తెలిపి క్రమ్మఱం దో । కొని చనిరి యశోకవనికిఁ గోమలి ననురాం
గనలంతనిచట శోకం । బున మునుఁగుచు భానుసుతుఁడు మొదలగువారల్.

వ. రఘుకులరాజన్యులం బరివేష్టించి మీఁదెట్లాకో యని చింతించుచున్నం గనుంగొని
ఖేదంబునం గ్రోధంబు వెరిగి హనుమంతుండు

చ. నమలెద నేతదాది భువనంబులు మంథనగాదులైన రా
లుమి సెదఁ బంటి సంధిఁబడియుండఁగ నీకయజాండమంతయున్
జిమిడిచెదం బ్రతాపశిఖిచేతఁ బ్రపంచము చేసి నాతనిన్
నెమకెదఁ బట్టెదం బిదప నేనతఁడేలెడు పట్టమేలెదన్

క. అప్పటికి రాఘుఁ డించుక । తెప్పిరి తనదండమూర్ఛఁ దెలియని యనుజుం
దప్పక కనుఁగొని యిట్లనీ । వెప్పుడు కనుదెఱచి చూచెదే సౌమిత్రీ

చ. అరులకుఁ గోరువెట్టితిగదా నినుఁదమ్ముఁడ వైరిఁజంపి రా
వ్వరివలమూపుమీఁద విలువైతు నయోధ్యకు నెట్లు పోవుదున్
మరలి సుమిత్ర నన్నడిగినం దలవంచుట యుత్తరంబె నీ
వరిగెదు చోటికే పయనమైతి విభీషణు నప్పబొంకితిన్

చ. అని విలపింప నారదమహాముని వచ్చి నృపాలుచేత వా
చనికనమస్కృతుల్ వడసి సంస్తుతితో వలచుట్టి దేవ నిన్
గనుఁగొనినన్ బ్రసాపడిన కయ్యము నీరయిపోయెఁ గంటికిన్
జను నెయిటుండ నీకుఁ దలఁపన్ వలదయ్య సుపర్ణు నిత్తఱిన్.

క. ఈతుట్టె పురుగు లేమగు । నీ తేజీవచ్చినపుడు నిఖిలేశ్వర నీ
వే తెలివిదెచ్చుకొమ్మని । యాతఁడు దీవించి చనియె నధిపుఁడు నాత్మన్.

వ. వైనతేయుం దలంచిన

ఉ. ఎక్కడవచ్చెనో యమృతమిమ్మని క్రమ్మఱనంచు వేలుపుల్
బొక్కలు దూఱఁగా నెగసి భూరుహకోటులు బారువెంబడిం
బ్రాక్క మహానినాదములతో వలికెక్కవెలుంగు దిక్కులం
బిక్కటిలన్ బిలేశయవిభేది నభోగతి వచ్చుచుండఁగన్

క. మెదలెన్ మొదలనొకించుక । వదలెన్ ముడిగొన్నముళ్లు వడిఁబుడమిఁబడన్
బ్రిదిలెం బిదపం బదమని । కదలెన్ రాఘవులఁబొదివి కట్టినపాముల్

సీ. అంతనాగాంతకుం డరుదెంచి గరుదంచలామృతశీకర వ్యాప్తివెనుప
నునుపాజిభూమిఁజచ్చిన వానరులు లేచివచ్చిరిచావున్నవారు బ్రతికి
రినవంశమణితమ్ముఁడును దానుబడలికల్ దేఱికూర్చుండిరి తిమ్మఁబడియె
బలమెల్లఁ దల్లడంబులుమాని యావేళ భువనంబులకు మహోత్సవముదోఁచెఁ
బతియతనిఁగిల్చిరమ్మనుపక్షనీవు। దశరథునిమాఱు మాయాపదలుదలంగె
నీవలన నన్న దేవ నేనీకుబంట । నంతవలదనిసేవించి యరిగెనతఁడు

క. రవితోఁచఁబ్రాచి వలుఁగడ । గవనులకుం బ్రాఁకి వీరకపులార్చిరి యా
రవమువిని రావణుండిది । సవిశేషముగా నెఱిఁగెఁ జారులవలనన్

వ. ఎఱింగి యీయాపద గడచివచ్చినప్పుడ రాఘవులజేయులు కపులాడినవి యాటలని
విచారించుచున్న ధూమ్రాక్షుండు

క. తలకేలనీకు రాక్షస । కులనాయక కపులనృపులఁ గూల్చెద ననుచున్
నెలవందివచ్చె బహువిధ । బలములుగొలువంగఁ బటహధాంకృతులెసఁగన్.

గీ. ఇట్లుగవనివెడలి యేతెంచితాఁకినఁ । గపులుచెట్టులెత్తి గట్టులెత్తి
వైచివైచితురగవారణస్యందన । భటులఁ బిలుకుమార్చి పయికిఁగవియ.

శా. ఆధూమ్రాక్షుఁడు ఘోరసింహముఖవాహవ్యూహసన్నాహ లీ
లాధౌరేయరథత్వరోద్ధతుఁడు గోలాంగూల భిక్షాభుభు
క్షాధోవద్విశిఖుండువచ్చె నడుమంజచ్చెన్ మరుత్పుత్ర బా
హాధాత్రీధరమూదలంబడిన రథ్యస్యందనోపేతుఁడై

క. ఆవార్తవిన్నయప్పుడ । రావణుఁ డతిరోషభీకర భ్రుకుటిముఖుం
డైవజ్రదంష్ట్రుఁబంచిన । వేవచ్చెనతండపార వివిధబలముతోన్

వ. ఇత్తెఱంగునం బురద్వారంబు నిర్గమించి మృత్యుముఖంబున వెడలివచ్చు చిచ్చు
చందంబునందోఁచి యవ్వజ్రదంష్ట్రుండు నిజబలంబులం గూర్చుకొని కపులం జుట్టు
ముట్టి చతురంగంబులం బట్టిసపరశ్వధప్రాసపాశ కృపాణాదులముంచినం గొంచిం
చక యదలించి వానరవరులు శిలాపాదపాదులం జెండాడి గండడంచిన దానవ
సేనలు కనుకనింబఱచిన నపుడు గఱచి తరుచరవ్యూహంబు దెరలించికొని చొరం
బడి వజ్రదంష్ట్రుండు యూథాధినాథులకుఱికి పెంపరనంపరంబఱపి వెంపరలాడుచుం
జంపుచున్నంగని యంగదుండెదిరి యతని యరదంబుఁగరంబులంబట్టి నేలంగొట్టినం
బుట్టచెండు కరణినెగసి ధరణికిలంఘించి యాదైత్యుండు

సీ ఉగ్రకరఖడ్గమెత్తి పైకుఱికి నంగ । దుండు వాఁడెత్తుకైదువుతోడి కేలు
పెనఁగిపట్టి మోచేతిపట్టునకువిఱిచి । నడుము తెగవైచె వానినాయడిదమునన.

క అంతనకంపనుఁ డనువాఁ । డంతకనిభుఁ డసురవిభుని యనుమతిగని య
త్యంతరభసమున సేనా । సంతానముగొలువఁ బటహశంఖములులియన్.

క వెలికిఁజనుదెంచెనపుడ । ప్పలభుక్కుల కన్యవన్య ఫలభుక్కులకున్
గలనయ్యెనందుఁ జైకొని । గెలుపునఁ గపివీరులొడ్డగిల దొరకొనినన్

పంచచామరము అకంపనుండు తేరిపై శరాసనంబుగ్రాలఁ గా
లకంఠదోఃపినాకలీలలంగరంబుగ్రాల సా
యకప్రకాండకృత్త వానరాంగుఁడై వెలుంగఁ గా
డ్పుకూర్మిపట్టిముట్టి వానిపుట్టిముంచె గట్టులన్

వ అంత

క అభయము పతికొసఁగివెసన్ । ద్రిభాగసేనాధిపతి యతిస్ఫురితబలుం
డుభయబలభయదభూరి । ప్రభతోడఁ బ్రహస్తుఁడాత్మ బలములుగొలువన్

వ. నిర్యాణనిస్సాణధ్వానంబులు మిన్నువించుకొని చనం దనవెంటం గుంభహనుండును మహానాదుండును నరాంతకుండునుం జనుదేర నుత్పాతంబులకు భీతిల్లక తన ధాటికు నచ్చెరువంది రాఘవులు విభీషణుంబిలిచి యితండు రావణుండేయని యడుగునట్లుగాఁ ద్రోచి నడచినం దదీయసేనలుం గోపులుముంచివచ్చెం బ్లవంగబలంబులు చలంబులంజొచ్చి వియచ్చరులు పిచ్చలింప శిఖరమణిగణ ఘృణికదంబంబులు చదలంజెదర భుజాగ్రంబుల గిరులుద్రిప్పుచు నాయోధనాధిదేవతలకు నీరాజనంబులిచ్చు పోల్పుదెల్పినవారై కరిహరిశతాంగ భటాంగంబులు నుగ్గుగావించి రప్పుడు నరాంతకుండు శరధారాసంపాతకంపితాఖిల వనచరుండైవచ్చిన ద్వివిధుండువానింబట్టి ఖరనఖరధారలంజీరి నొప్పించినంత మహానాదుండు మార్కొనిన వానిం జాంబవంతుం డంతకరాజధానికనిచెఁ గుంభహనుండు విజృంభించిన నీలుండు సంరంభించి యొక్కయెత్తురాయి నెత్తివైచి వాని వధించెనంత.

ఉ ప్రోలసహాయబంధువులు ముప్వురుఁ గూలుటచూచి కార్ముకో
చ్చాలనభీముఁడై రథము సారథిఁదోలఁగఁబంచి సాయక
జ్వాలలఁజుట్టుపట్ల కపిసంఘము నేర్చుచురాఁ బ్రహస్తునిన్
నీలుఁడెదిర్చిచంపె నవనీధరశృంగ నిపాతనంబునన్

మ పలభుక్కుల్ హతశేషులెల్లఁజని చెప్పం జచ్చె నేలంకకున్
గలసేనాధిపుఁ డింద్రవహ్నిముఖ దిక్పాలప్రధాహారి క్రోఁ

తులచేసంచుఁ బ్రహస్తుసెంచి దనుజేంద్రుండాత్మఁ జింతించి కో
ట్లలనేఁజేసిజయింతు వైరిననియాత్రాభేరి వ్రేయించినన్.

ఉ. కూలఁబడెందిశల్ కుధరకూటము లుర్వికిరాలె నేల పా
తాళముదాఁకిపోలె జలదప్రకరోదరముల్ చిరింగె దం
భోళితటిల్లతాశకలపుంజము నల్గడఁ గుప్పగూలె ది
క్పాలురగుండియల్ గరఁగిపోయె విభిన్నహృదంతవీథులన్ వ. అయ్యవసరంబున.

ఉ. ఎండలఁ జుట్టుముట్టుకొని యేర్చుచు భూరిభుజాసి దీధితుల్
మండఁగ భానుమండలము మాడిన నిప్పటివోలెనుండ ను
ద్దండ హలాహలార్చుల గదా జగదావృతి కప్పళించు న
ట్లాండొరుమీఱుచున్ వెలిఁగిరుగ్రపలాశ పదాతులెల్లెడన్.

క. నడచి హుటాహుటిఁబూడిచి । విడిచె మహాబిలము నొక్క విఘటికలోనన్
బుడమిపొడిగొరిజచెంగుల । వెడలంగా రేఁచి దనుజ వీరహయంబుల్.

క. దిగనేకపములగుండెలు । పగిలిపడెన్ బ్రథమపటహభాంకృతిననుచున్
జగతీ స్వయంవరమునకు । మగలై వెడలుగతివెడలె మత్తేభంబుల్.

క. పొడవులను నింగిచాలని । కడఁకంబలెఁబుడమికిం దిగంబడినెమ్ముల్
బిడువుల్ ద్రవ్వఁగవెడలెన్ । దిడిమిలిడిమ్ములు చెలంగఁదేరులబారుల్

సీ. కంఠీరవధ్వజాంకవిభాసి రథమెక్కి మేఘనాదుఁడు విజృంభించినడచెఁ
దన తేరుదిగియ వాహన సహస్రము చాలుటరుదుగా నతికాయుఁ డరుగుదెంచె
సింగపుఁగొదమ తేజీరావురవ్రాక్కఁ బొఁగశెక్కి త్రిశిఖుండుదగిలివెడలె
నెలుఁగులుఁ బులులుఁ గాఱెనుపోతులును బూనుబండిపై దేవాంతకుండుగదలె
నచ్చరలకెభ్రమనఁ బ్రహస్తాది వీర । పరిణయముగల్గఁ దద్వధూవరులమీఁద
సాలయవీనుల బలధూళిసుంకుచెరుగ । నుగ్రకరిఁదోలి యూపాక్షుఁడురవడించె.

క. సంభృతపరిఘుచ్ఛవిపరి । రంభుఁడగునికుంభుఁ డుగ్రరథరారజ్య
త్కుంభీనస ఘనకేతు । స్తంభుఁడు కుంభుఁడును మఱియుఁ దక్కినదొరలున్.

ఉ. సైరిభవారిభద్విరదశాసన ఖడ్గఖరాధిరూఢులై
తారలుబూరగొమ్ములును దప్పెటలున్ బటహంబులున్ బదుల్
నూఱులువేలుమ్రోయఁ గవనుల్ వడివెల్వడి హత్తియుత్తర
ద్వారమువంకఁదార యిరువంకలఁబొఁజులుదీర్చి రయ్యెడన్

సీ. పంచముఖున కెన్మడించితోఁచిన దేవ మ్రొక్కులెక్కటిగొను మొదలివేల్ప
యనరణ్యరాజభోజనపిచండిలబాహ కలధౌత శిఖరిలాఘవవదాన్య

యలకాధిపతివిపజ్జలధి జైవాతృక కాలదండకథాసికాభుజంగ
వరుణకృకాటికావలమాన కాలాహి వజ్రిలోచనవారివర్ధమాన
రావణేశ్వర యనిమ్రోల రాజవంది। బిరుదభీషణచాటువుల్ బెట్టుచుండ
మేరుశిఖరంబుఁదొలిచి నిర్మించినట్టి। తనరునపరంజి తేరెక్కె దశముఖుండు.

వ. ఇత్తెఱంగున రథారూఢుండై.

శా. క్రాలం దద్దశకంఠునెట్టయెదురన్ రాకాసులవ్వేళ హ
ద్దాళుల్వట్టిరి యార్పుగాడుపులబుగ్గల్ వొంగి గండోపల
స్థూలాక్షీణములై తనర్పఁగఁ దదుద్భూతధ్వనుల్ దాఁకి లో
కాలోకాద్రిగుహల్ ప్రతిధ్వను లూసంగంబోయి వ్రయ్యంబడన్

క. చిందములుపట్టి రిందున। నందున నుడివడి హయంబు లంబుజబంధు
స్యందనములై చెపడఁగా। నందుకొని పురస్థమెక్కి హర్మ్యమునిలిపెన్

సీ. వనచరేంద్రులకు దిమ్మనఁదలల్ దిరుగంగ నిలువునమూర్ఛలు నివ్వటిల్లఁ
గణతలెల్లను గాతు కలఁగిదిక్కరులకుఁ బొటఁబొటఁగన్నీటి బొట్లువడియె
బ్రహ్మలోకంబువాకలను వీనులలోననానించి మొరయించినట్లయుండె
లచ్చితోనుద్దులెల్లనుమాని వైకుంఠపతికిఁ బేరెలుఁగెత్తి పలుకవలసె
నమ్ముఖరశంఖ పటుకాహళాదికాధి। కారవము విశ్వమంతయు నాక్రమింప
నేమివాక్రువ్వఁగావచ్చు నిత్తరంబు। వాఁడిమి ప్రకాశముగ దైత్యవల్లభుండు.

క. తనదొరలుపన్నినిలిచిన। పెనువాఁకిట నిర్గమించి పృతనాభారం
బునమేదినినలినలిగాఁ। జనుదేరఁగఁజూచి రామచంద్రుండంతన్.

వ. విభీషణుంబిలిచి.

శా. ఊర్ధ్వాజాండకటాహముచ్చిచన భూయోభూయనిర్యన్నిజాం
తర్ధ్వానంబులు విస్మయంబువెనుపన్ మధ్యాహ్నమార్తాండ రో
చిర్ధ్వంసంబొనరించుకొంచునదె ప్రాచిందోఁచెనకోటపై
దుర్ధ్వాంతంబిదియేమొకోయనినఁ జేతుల్ మోడ్చి యాధన్వికిన్.

గీ. రావణానుజుఁడనియెనో రఘువరేణ్య। యూ నలుపు దానవేంద్రుని సేననుమ్ము
కారుక్రమ్ముచురోఁజుఘుఁ గదలివచ్చె। నీలధూళినిచోళమై నింగిమోచి

కవిరాజవిరాజితము.

తెలిసినవాఁడు హయాల్ విలువివ్వకు దిక్పరిపాలురదీపులకున్
వెలసినవాఁడు ప్రహస్తుఁడు మానవినీతుఁడునై తనరాణువకున్

గలిగినమంత్రి తదీయ భుజాబలగర్వకథల్ మునీశునిచే
వెలిసిన నన్నెగులాత్మ సహింపక వెల్వడెఁ బంక్తిముఖుండు కేళికిన్.

వ. అవ్వీరుండవార్య శౌర్యుండయిన తెఱంగెఱింగింతు నవధరింపుము.

శా. ఆదిం బన్నగరాట్ప్రభంజనులలో నన్యోన్యసామర్థ్య సం
వాదంబొక్కటిపుట్టి చిల్వదొర దేవగ్రావముం జుట్ట వి
చ్ఛేదింపంగఁ బ్రతిజ్ఞవల్కికొని వీచెన్ గాడ్పు దానన్ దిశల్
దూదుల్ దూలినయట్లు తూలుటయు నింద్రుండాదిగా దిక్పతుల్

సీ. కంపించి శేషుని కడకేగి యోభోగికులనాథ యీయద్రికూటమొకటి
వైవవే యీమహావాతూలవరువాత వరువాత గనుఁ బ్రతివాసరంబు
తలఁచియేము భుజించెదముగాని యంతటఁగాని పోఁడీ భూతభూతుకుండు
నావుడు నతఁడొకింత ఫణాగ్రమెత్తిన విఱుగవిసరి యిందు వేసెగాడ్పు
లంకయయ్యెఁ దదకలంక భూధరశృంగ। భంగ మంతనుండి బలిగృహంబు
విడిచివచ్చి విడిసిరడరి మాలి సుమాలి। మాల్యవంతులిచట మనుజనాథ

గీ. విష్ణుదేవుచేత వెసమాలి పసమాలి। కడు సుమాలి యొడలి తొడుసు మాలి
పొలియ బలిని జేరెఁ బూర్వస్థితికి ముప్వ। లేమి మాల్యవంతుఁడో మహాత్మ.

ఉ. రక్కసులుక్కడంగి చన రాజయి రాజ్యముచేసె రాజరా
జిక్కడవచ్చినాఁటి మొదలిప్పరి నంతఁ బులస్త్యపుత్రకుం
డక్కడ మాల్యవత్తనయయందుఁ గనెన్ మము ముప్వురన్ దిశల్
పొక్కఁగఁ జేసి రుగ్రతపముల్ దశకంఠుఁడుఁ గుంభకర్ణుఁడున్

సీ. జలజసూతి మదగ్రజులకుఁ బ్రసన్నుఁడై యడుగుఁ డిష్టవరంబులనివచింప
నిద్రవేఁడుకొనియె నిర్దయత్వము వేఁడికొనఁ బోయి వాతప్పి కుంభకర్ణుఁ
డీరావణుఁడు మర్త్యులే లెక్కయని తక్కువారిచేఁ జావుఁగావరము వడసి
యేగుదెంచి కుబేరునియూరు వెడలంగఁ గొట్టి తాఁబట్టముగట్టుకొనియె
నతనిపుష్పకము పథఁగా నందుకొనియె। వాసవాదులఁ గమతులఁ జేసికొనియె
నిరువది యునుపకంబాల యెత్తుమేడ। నెనయ బాహులఁ గైలాసమెత్తిపట్టె

గీ. ఇతఁడు మూడుకోట్లు నేఁబదిలక్షలు। వత్సరములు హరునివరమువలన
నుండువాఁడు కాఁడె యొకవృద్ధవిప్రుఁడై। వచ్చి శౌరి మోసపుచ్చెఁగాక

క. కోఁతియని తెగడె వలిమల। కూఁతున్ నంది మొగమందికొని యిట్టిదివో
క్రోఁతియనిన వ్వెఁ గడపటఁ। గోఁతియుఁ గ్రోతియును జేటగుటగనిపించెన్

క. పాటించి నారదాదుల । పాటలఁ బైఁ జూపఁ డితఁడు బంధవివిష
త్పాటలగంధులకొందల । పాటునఁ బలవించుర్గొదలపైఁగలప్రేమల్

వ. అని యిత్తెఱంగున విభీషణుండు నిజాగ్రజుండయిన రజనీచరరాజు సామర్థ్యంబు నౌద్ధత్యంబును నభివర్ణించిన విని విభుండు విస్మితుండై వీక్షింపుచుండె నయ్యవసరంబున

సీ. పెరికికుత్తుకలకు విరివిబల్మ్రాఁకులు గదలుగాఁ గొని మ్రోలఁ గదలువారు
ముఖరఝరీవారి మోచేతులకు జాఱఁ గరములగిరులెత్తి కదలువారు
నేనుంగు తేరు తేజీనిల్పు నేయంచుఁ బిడికిళ్లతో నార్చి పిలుచువారు
నావచ్చురిపులవాహనములే సమరసాధనములు తమకంచుఁ దాఁకువారు
నేరుపడినాల్గుపాఁ జులై యెప్పడెప్పు । డుర దురంబనుచున్న వానరులఁ జూచి
తనదొరలతోడ నెక్కొంత తడవు నన్నుఁ । జూడుఁ డీయని దశకంఠుఁ డాడియపుడు.

ఉ. పైఁడిరథంబుతోఁ బ్రళయపావకపట్టము నేఁడు కట్టుకొ
న్నాఁడొ యితండనం గనలునం గనగ్రుడ్లు గదల్చి కాయ ర్రో
వ్వోఁడిమి చేదిగంతములు వెచ్చపడన్ బలభేదిమీఁది మూ
ర్తీఁడితఁ డొక్కఁడున్ గడువడిన్ గదియం గపిరాజు దగ్రుఁడై

క. ఒకపాగపంబు కేలం । బెకలిచికొని యెదుర భిదురభీకరబాణం
బొకటియతఁ డేయ నగ్గా । లికి నినజుఁడు వడియోఁ జెట్టులే చెంఱయికిన్.

వ. ఇత్తెఱంగున సుగ్రీవుండు మూర్ఛిల్లిన నల్లంబుల ఖేదక్రోధంబులు గ్రమ్ముం జిమ్మ రేఁగి.

క. గజగవయగవాక్షాదులు । గజిబిజియదలుపులు చెలఁగఁ గదిసి గురుగిరి
వ్రజములు గురియఁ గనుంగొని । రజనీచరరాజు రౌద్రరసవివశుండై

చ. శరశతకోటులం దొరుఁగు శైలములం జిలుసగ్గుచేసి వా
నరులపు డెందమోర్వడి రణంబొనరించిరి వారినందఱన్
బరిఘపరశ్వథాదులసబాలుగ మూర్ఛమునుంగఁ గ్రమ్మి మ
చ్చరములు మానియుండుఁడిఁకఁ జచ్చినయట్లని నవ్వియార్చినన్.

క. పట్టినగట్లుం జెట్లుం । గట్టెదుటన్ వైచి మరలి గట్లుం జెట్లున్
బట్టెఁ బ్లవంగానీకము । లట్టిట్టయి కలఁగఁబడి భయభ్రాంతములై.

వ. అప్పుడు

చ. బలములపాటు దాయ తలపాటును జూచిపుడద్దపాటుకో
త్తలకొడఁబాటులెస్సయని లక్ష్మణుఁడన్న యనుజ్ఞగాంచి వ
ల్కలములఁగాసెగట్టి జడలన్ సికవేసి వెడందవిల్లు న
మ్ములపొదిదోయు దాల్చి విలు మ్రోయఁగఁ జేయుచుఁ బోరఁబోవఁగన్.

గీ. తలకడచిసమీరతనయుఁ డద్దశకంఠుఁ । డారసిల్లి యేమి దనుజనాథ
క్రొత్తయిండ్లుగట్టుకొంటివే నేఁజూమీ । నాఁటివాఁడమఱచినాఁడవే మొ.

ఉ. ఎక్కటిఁగాసెకోక బిగియించితివేమి సహాయసేన న
ల్లిక్కడఁబెట్టి నీవొకనియాగడమిందఱిగోడునైన నేఁ
డక్కటికంబుపుట్టెను మహాగుణమేయిది నిక్కమైన నీ
మిక్కిలి మూఁకనెల్లఁ దునిమించక చావవుగాని రావణా.

వ. అనవుడు నద్దశకంఠుండు హనుమంతుం జూచి.

గీ. ఏమఱిన వేళఁ గాఁ జూచి యొలుకయొకటి । దిగదిగనవచ్చి భ్రమిదలో దీపకళిక
కఱచికొనిపోయి యుంజూఱుకాలఁబెట్టి । నట్లయైవది యైన నేమయ్యెనోరి.

ఉ. మీదొరమేదురాగ్రహ సమేతుఁడు సూర్యసుతుండు దేవతా
సూదనబాణవేగమున సొమ్మసిలెం జెవిలోన సొంటికా
మ్మూదినవాఁడనైతివె యహో యిటువంటివె కృత్యకృత్యముల్
కాదనిపించుకోఁ దడవుగాదుర వానర యెందునావుడున్

క. నినువరియింపఁగనున్నది । యినతనయుని మూర్ఛవచ్చి యిపుడనుదునదే
మును నీసత్త్వమెల్లం । గాన నిన్నొకపట్టుఁ జూచుకొనియెద ననినన్

క. బండికలుదన్నిపైఁబడి । గుండె లగలఁ బవనసుతుఁడు గుద్దిన బాహా
దండములుపాఱఁజాచి య । తండువడెం బోకగిలరథం బద్రువంగన్.

క. పడిమూర్ఛిలి యొక్కించుక । తడవునకున్ లేచిమఱియుఁ దలతిరిగిపడన్
బడఁబోయినిలిచిపవనజుఁ । బిడికిట మూర్ఛిల్లఁబొడిచి పిలిచెన్నిలున్.

వ. అతండటనిమూర్ఛొనియె నంత హనుమంతుండు మూర్ఛదేఱి తనకన్నయున్న తెలిసి సేదలుదీర్చుకొని జగడంబునకుం దిఱుగు రవితనయప్రముఖులంగూడుకొనియె నప్పటికి నీలుండు కయ్యమందుకొని పెనంగుచునికిం దమకుం దఱియనుఱికి బొమ్మసేయం దగవుగాదని చూచుచుండిరయ్యెడ రావణుండు.

క. అబ్బురపుటంపబోనున । గబ్బరపుంగడఁకయూడిపి నిలిపెన్ వలచే
గుబ్బలితో బొబ్బలతో । బెబ్బులివలె వచ్చునీలు భిదురాక్షిలున్.

ఉ. ఇట్టటుమెట్టనీక యసురేశ్వరుఁడీగతి నడ్డపెట్టినం
బట్టినగట్టువైచి యతిమాత్రతనూకృతగాత్రుఁడైతనుం
జొట్టినయంపపెండె మొకచొప్పున వెల్వడి మేనువెంచి క
న్పట్టి ప్రభంజనప్రియునిపట్టిదిశల్ వడఁగూకవెట్టుచున్.

వ. గుప్పునంగుప్పతి భయంకరు పైఁ గుప్పించి.

క. నిడపెక్కు గొడుగునెక్కున్ । పెడఁద్రొక్కుం గ్రిందనక్కు మీఁదన్నిక్కున్
జడిముడి ముడివడు నెఱపుల । దడపెట్టుం దలలుమెట్టు దవడలుగొట్టున్

క. ఆలోన్నాలోకించిన । వేలుపులయ్యసురచెవికి వినరా నారా
నీలా నీలావెంతయు । మేలనియచ్చెరువుపడుచు మెచ్చిరియతనిన్.

సీ. అప్పుడమరారిమదిఁ గోపముప్పతిల్లఁ । గిలిశరమేసెఁ గాలిపోకాలుమనుచు
నస్త్రశిఖినీలునకు విమోహంబుమొసఁగెఁ।బగరపనుపునఁ గొడుకుపైఁ బెగునెతండ్రి.

క. ఈలీలనన్నిలుఁదు మూ । ర్ఛాలసుఁడై వ్రాలి లేచునంతటిలో వీ
రాలాపముఖరుఁడై రాఁ । గా లక్ష్మణుఁడద్దశాస్యుఁగని మార్కొనుచున్.

గీ. అపుడుమించి మించనాడినమాటల । కెన్నియక్షరంబు లన్నిశరము
లసురనొల్లఁగుచ్చె నతఁడు నయ్యమ్ములఁ । గొఱికి యుమిసి పెక్కుకోలలేసె.

వ. వెండియు నయ్యిరువురుం బరస్పరజయాభిలాషంబున.

క. మ్రోఁగుచుఁ దూపులుతూపుల । నాఁగుచు దుస్తరశరక్షతారుణవారిం
దోఁగుచు మూర్ఛాదశలం । దూఁగుచు రేఁగుచుఁ బెనంగదొరకొనిరాజిన్.

ఉ. అత్తఱిలక్ష్మణుండొక మహావిశిఖంబునఁ దూపుతోడవాఁ
డెత్తినవిల్లుద్రుంచిన బళీయని విశ్వవిధాయిదేవతా
దత్తమహోగ్రశక్తి తనదక్షిణపాణినతండుపూని యీ
మిత్తికిఁకూడుగాఁగ నేఁజుమీ నినునీజనయిత్రిలక్ష్మణా.

చ. అనియటుచెప్పిత్రిప్పి వెసనార్చుచు వ్రేసినయయ్యసాధ్యసా
ధనము నినాదనిష్ఠురము తాపధురీణము నిర్భరప్రభం
జనభరితంబు దివ్యశరజాలనిరోధనిరాసకంబు దో
ర్ధనురమిత ప్రహారకుపితంబునునై తనుఁజేరి గ్రక్కునన్.

గీ. ఱొమ్ముగాఁడిన సౌమిత్త్రి దిమ్మదిరిగి । పుటమెగని కేలివిలుజాఱబోరమోవఁ
బడఁగ శేషాంశమైన యాభవ్యశీలు । ధరణితలఁదాల్చె మేలు కృతజ్ఞురాలు.

వ. ఇట్లు మూర్ఛావివశుండై నేలవ్రాలియున్న యన్నరనాథకుమారుం గొనిపోవువాఁడై
వాసవారి తేరుడిగియెత్తంబోయి తద్రక్షకంబై విష్ణుతేజంబున్న కతంబునఁ గదలింప
లేక విశాకుండై తనలోన.

క. మునువెండికొండతూఁచిన । తునుకోలగదా మదీయ దోర్దండ మితం
డననెంత యున్నిచేతులు । వెనువెనుకకెవచ్చెనెత్త వెక్కసపడుచున్.

ఉత్సాహము. అంచునెంచుకొంచు నుండ ననిలజుఁడు తటాననే
తెంచితలతలంగురోరి దిట్టకూళయంచు గ

ద్దించి క్రుద్ధియద్దురాత్ముఁ డెల్లఁ ద్రోచెఁ దత్క్షణంబ
గొంచునరిగిడించె భానుకులవరేణ్యుచెంగటన్

క. నక్తంచరుఁడు రఘుపతి । భక్తుని గుద్దున ధరిత్రిఁ బడిపిదపన్
రక్తంబుగ్రక్కికొనియు వి । రక్తుఁడుగాకవుడు లేచి రథమెక్కె వెసన్.

వ. బవరంబునకుం దివురుచుండె నట సుమిత్రాపుత్రునురంబు దూరినశక్తియు నతండు వైవశ్యమగ్నుండై యుండంజేసి తిరిగిపోయి రావణుంజేరె నప్పుడు.

ఉ. తాదృగవస్థనున్న తనతమ్మునిఁ జూచుచు దాయఁ జూచి యో
రాదనుజాధమాధమ దురాగతముల్ గొనకెక్కెనంచు సీ
తాదయితుండు కట్టలుకఁ దమ్మికనుంగవ యెఱ్ఱఁజేసి బ్ర
హ్మాదులఁ జొచ్చినన్ విడుతునా యిఁక వీని వధింతుఁగాకనిన్

గీ. అనిపలికి వీరసన్నాహ మలవరించి । హనుమదంసాధిరూఢుఁడై యనికిఁ గదలె
రక్కసులఱేఁడు నెదురుగా రథము దోలె। నొగలువాహనకపితోడల్ వగులఁ దాఁక.

వ. ఇత్తెఱంగున నుత్తరంబై జగత్తులు త్తలపడ నొత్తివచ్చిన యత్తెఱి మ్రోలఁ గోసలేశ్వర కుమారుండు

క. అభ్రంకషరథకపి చి । త్రభ్రమణంబులవెలింగెఁ బ్రళయాంతక ఫా
లభ్రాజిష్ణు భ్రుకుటీ । విభ్రమధౌరేయమైన విల్లుం దానున్

మానిని. రావణుఁడేసెశరంబుల ఘోరతరంబుల నేరితరంబులునుం
గావితాఁకినఁ దాళుకొనంబెనఁగెం బవికల్పము లల్పములం
బోవనిపాటివి పావనిచిల్లులువోవఁ జలింపఁడతండును గ్రొం
బూవులతోఁ బొడవైతగు దాసనపుం బొదచందమునం బొలిచెన్

సీ. దశరథాత్మజుఁడుమ దనదిట్టతత్తడి నెత్తుట జొత్తిల్లి నేలకు గాడ
నేయుటకలిగి కట్టెఱ్ఱచూపులఁ జూచి యుడువీధియురుల విల్లుఱుమఁ బెట్టి
విశిఖంబులేయ విద్విషదిషుత్రుటనంబులవి యమేయజ్వాల లలమఁ బొదివి
పగభస్మమయ్యెఁ గట్టిగ నిప్పుడన సవాహనసారథికముగా నరదమెరియఁ
జేయ బూడిదప్రోవులై చిన్నవోయి । కానఁబడెఁ గంటె నిశ్శేష గళితతప్త
దశమకుటకాంచనద్రవధారలున్న । తనువుతో రిత్త తలలతో దనుజరాజు.

క. ఇలుకాలికూల నిట్టక । నిలిచిన నిట్టాడువోలె నిజరథమటులం
బొలియన్నిలఁబడి రాకా । సులఱేఁడుండుటకు నగుచుఁ జూచిరి వేల్పుల్.

వ. కౌసల్యాకుమారుండునుం బంక్తిముఖునివీక్షించి.

రామా— (లోపలనే యానందమునొంది) మరియొకపనియును జరుగును. ఆమె నింటికి తెచ్చినతరువాత తమతో ఈమెకన్నులయందు మచ్చమొదలగు నవలక్షణము లేవియు లేవనియు, కన్నులు మిక్కిలి యందముగనే యున్నవనియు, చెప్పి నమ్మకముపుట్టించి, తాముచూచి వ్రతభంగము చేసికొనినతర్వాత మహారాజులుంగారే స్వయముగా మిమ్ముబిలిచి "అమ్మాయీ! ఏలాగైనను నీవ్రతభంగము కానే అయినది. ఈచిన్నది బుద్ధిమంతురాలు. కాఁబట్టి నామాటవిని యీమెను జేపట్టుము. లేనియెడల నిక నీముఖముచూడను." అని బలవంతపెట్టుదురు. అప్పుడేమిచేయగలరు?

రాఘు— ఏమిమాటచెప్పితివి? లోకములో నందరు నబద్ధముచెప్పుదురా? ఇంటియందుండెడి దాసీవాండ్రైనఁ గనుగొనకుందురా?

రామా— (నవ్వుచు) ప్రభువువారి యాలోచన యింతేనా? రాజశాసనము మీరి యేదాసి మీతో నిజముచెప్పఁగలదు?

రాఘు— (కొంతయోచించి) అవును. నీవు చెప్పినదంతయు జరుగఁగలదు. ఇక నీవిషయమై నేనెవ్వరెన్ని చెప్పినను నమ్మను.

రామా— (పొంగుచున్న యానందమును లోపలనే యణఁగఁద్రొక్కి, మరలఁ దనయం దనుమానపడకుండునట్లును, రాఘువుని పట్టుదలను బరీక్షించుటకును) నేనేమో ముందీప్రకారము నడువవచ్చునని మనవిచేసితినిగాని యమ్మగారి గృహప్రవేశమునకు తమరు మరియొక యభ్యంతరము చెప్పకయుండుటయే నా యభిప్రాయము.

రాఘు— సరి. సరి. నాపట్టుదల నీవెరుగవా? మరి యట్టిమాటలు చెప్పకుము. నీయందుఁ దగిలిన మనసు మరియొకవైపుదిరుగదు — ఇటురమ్ము.

అప్పుడు రామామణి "ఇక నేను కృతార్థురాలనైతిని. ఇంకను గొంతకాల మీయనను వంచించి ధనాకర్షణచేయవచ్చును" అని పరమానందమునొందెను. ఆరాత్రి తెల్లవారుజామున లేచి, రాఘువుఁ డింటికివచ్చి, తన యభిప్రాయము నట్లేయుంచిన యెడల మరియెప్పటికైనను దనభార్యను దీసికొనివచ్చెదరనియు, ఇప్పుడే తగిన జాగ్రతపడవలెననియు నెంచి, యారోజున దన నిత్యకృత్యములు వేగముగ నెరవేర్చుకొని, తనతండ్రి రాజసభకుఁ బోవుచున్నప్పుడు తానును వెళ్లి, రాజుగారికి నమస్కరించి, తనతావునఁ గూర్చుండెను. ఆరోజున రాజు మొదలగువారందఱు నీపెండ్లివిషయములతోనే కాలముపుచ్చిరి.

రాజు— అంతయు సరిగాని యిద్దఱకును సరిగా వివాహసమయమునకే కండ్లు కలకవచ్చుటయే వింతగానున్నది. ఇందుకొకకారణముండునేమో.

రాఘు— కారణములేకపోలేదు. ఆచిన్నది గ్రుడ్డిది. అది తెలియకుండున

ట్లీయెత్తుచేసినారు. ఇది మీరెవ్వరును గనుఁగొనఁజాలకున్నారు

(అందరును పరమాశ్చర్యమునొందిరి)

వీరనమంత్రి— అదియబద్ధము నిజమేయైనయెడల మీకెట్లు తెలిసినది?

రాఘు— నేను పటమునందే చూచినాను. దాని సౌందర్యము కంటిలోని మచ్చను మరుగుపరచుటచే మనమెవ్వరము గ్రహించనేరకపోతిమి. మరి నాలుగు రోజులనాటికి నాకే బోధపడినది. మించినదాని కేమిచేయవచ్చునని యూరకున్నాను. లోపము మనది. ఒకరిని నిందించవలసినపనిలేదు. (రాజుగారితోడను తండ్రితోనును) జరిగినదానికి విచారమేల? ఇక నామెమాత్రము నాయింటికివచ్చు ప్రయత్నముఁ జేయకుఁడు. నేను గ్రుడ్డిదానిముఖముచూడను. ఇది నా నీమము అందుకే కన్నులకు మూతలుగట్టితిని. (అమాటలతో నందఱును విచారసాగరమున మునిఁగి యేమియు ననఁజాలరైరి)

సోమయాజి— (సమయముదొరికినదనిలేచి) వివాహములందనుసరించవలసిన పద్ధతులను దరుచుగా మన వీరనమంత్రిగారుపన్యసించుచుందురు. అట్టి యీమంత్రి గారే స్వయముగా నీకార్యముచేసినారు. ఇక వీరి దాంపత్యమును జిత్తగించుఁడు. ఈశ్వరఘటనఁ గనుఁగొన నెవ్వరికిశక్యము? వృథాగా నన్నును పూర్వాచారములను నిందింపనేల?

ఈమాటలు వినియును వీరనమంత్రి యేమియుఁ జెప్పజాలక యూరకుండెను. అదిమొదలు రాఘవుఁడు హోరాళముగ వేశ్యాగృహమునకుఁ బోవుచు దానిచెలిమితోఁ గొంతకాలము గడపెను.

ఎనిమిదవ ప్రకరణము.

మాలతీ మాధవీ సంవాదము.

అట మాలతికి వివాహమైన కొన్నిదినములలోనే కండ్లకలక కుదిరెను. అత్తవారు తన్ను గృహప్రవేశమున కెప్పుడు దీసికొనిపోదురాయని విచారించుచు నొక్కొక్కరో జొక్కొక్క మహాయుగమువలెఁ గడపి, తుదకుఁ గారణము దెలియక, ప్రాణమువిసిగి, యొకనాడు తనగదియం దొంటరిగా నున్నప్పుడు, తనలోతానిట్లని చింతించెను. “నేనిదివఱకు నా పురుషుని ముఖమైనఁ జూడలేదు. వివాహసమయమున కాకండ్ల కలకనాపాలిఁట మహాభూతమువలెఁ బట్టి పీడించి యుత్సాహభంగముఁ జేసినది. గృహ ప్రవేశమున కింతకాలము విడంబమునకుఁ గారణమేమో తెలియకున్నయది. నాతల్లి

చంద్రులకుఁజెప్పి యొకదూతను బంపునట్లు చేయుదునా? ఛీ! అది సరికాదు. రాజులలో నిట్టి వర్తమానమంపుట మిక్కిలి యవమానకరము. ఇందుకొకయుపాయము నేనే చేయవలయును." అని యందుకుఁదగిన సాధనము నాలోచించుచుండఁ దన బహిఃప్రాణమగు మాధవియను చెలికత్తె వచ్చినిలచి—

మాధవి— అమ్మా! మీ విచారము నేనెఱుఁగుదును. ఎగరవేసినబంతి యెన్నాళ్లుండఁగలదు మీకోర్కి నెరవేరకపోదు.

మాలతి — ఓసీ! నన్నూరక యేల వెతలనుంచెదు? నేనూహించునది మరి యేమియుఁగాదు. మన గిజ్జిగానికింక నేమివిద్యలు నేర్పుదమని.

మాధవి— మీకేమియుఁ బనిలేకయుండుటచేత నీచిలుక యన్నిమాటలు నేర్చినది. పిగిలిపిట్టలు మొదలగు నీపక్షులు పలుతెఱఁగుల విద్యలునేర్చినవి.

మాలతి— సరి. అది పోనిమ్ము. నేఁడేమివిశేషములు?

మాధవి—అమ్మా! ఒక్కవిశేషమున్నది. తమరే ఆ సంశయమును దీర్చవలెను. నేఁడు రాజుగారిసభలో మంత్రిగారికిని శాస్త్రులుగారికిని విద్య తెలివి అను రెంటిలో నేదిముఖ్యము అని యొక వివాదముపుట్టినది. ఈవిషయములో శాస్త్రివాదమేబాగు. అని నాకు తోచుచున్నదే.

మాలతి— మంత్రివాదమేమని? శాస్త్రివాదమేమని?

మాధవి— తెలివితేటలుగలవాఁడనని మంత్రికిని విద్యగలవాఁడనని శాస్త్రికిని మత్సరములు పెరిగినవి. మంత్రి తెలివియే ముఖ్యమనియు శాస్త్రివిద్యయే ముఖ్యమనియు పట్టువిడువక వాదించిరి.

మాలతి— ఓసీ! నీవును చిన్ననాటనుండియు నాతోఁగూడి సకలవిద్యల నభ్యసించిలివిగాన చక్కగా యోచించిచెప్పుము. నీకేమితోచుచున్నది?

మాధవి— యోచించుటకేమియున్నది? విద్యలేక తెలివి యెట్లుకలుగును? ఒకవేళకలిగినను అట్టి తెలివివలనఁ బ్రయోజనమేమి?

మాలతి— అది సరికాదు. విద్యవలనఁ దెలివికలుగును. అంతమట్టుకు నిజము. కొందఱికి విద్యలేకయే తెలివితేటలుండవచ్చును. అట్టితెలివి వ్యర్థముకాదు. బంగారు పిచ్చుక ఎంతవఱకు విద్యాభ్యాసము చేసినది? అది కట్టినగూడు చూడుము. ఎంత రమ్యముగను తన కనుకూలముగ నుండునో—

మాధవి—అగును. ఆబంగారుపిచ్చుకకది స్వాభావికధర్మము. ఏదీ గరిడీసాధన మెఱుఁగనివాని కొక ఖడ్గమిచ్చి యుద్ధమున కంపుఁడు. వాఁడేమిచేయఁగలఁడో చూతము. శిల్పశాస్త్రమెఱుఁగనివాని నిండ్లుకట్టుమనుఁడు. అదియంతయు నేల? మన

మాటచూడుఁడు. మొట్టమొదట మనమిద్దఱము నశ్వారోహణ విద్య నభ్యసించు నప్పుడు మొదటిరోజునఁ జెఱియొక గుఱ్ఱము నెక్కినప్పు డెంతభయము నొందితిమి? ఎన్నిమార్లు గుఱ్ఱములమీఁదినుండి పడితిమి? ఎన్నిపర్యాయములు కత్తిద్రిప్పుచు గాయములుచేసికొంటిమి. ఇప్పుడో, చెఱియొకకత్తిబట్టి గుఱ్ఱము లెక్కి బయలుదేరితిమా గ్రామమంత—

మాలతి— (మెల్లగా) ఓసీ! గట్టిగానరవకు ఎవరైన వినిపోదురు. మనమతి రహస్యముగా నేర్చుకొనినవిద్యలవి. ఇతరులు వినినచో నవ్వుదురు.

మాధవి— అవునుగాని మనుష్యుల విద్యలకును తక్కిన జంతుసామాన్య ధర్మములకును సంబంధమేమియున్నది? ఏవిద్య నభ్యసించినవాఁడాపనులు చేయఁగలఁడు. మిక్కిలి తెలివిగల యొకనికి వాని యబ్బనాడు నెఱుఁగని యొకయోడ నొప్పగించి నడుపుమనుఁడు. చూతము.

మాలతి— వినుమను ఆపనులు వారి విద్యవలననే సాధ్యములై తెలివివలన వృద్ధిలోనికివచ్చును సమానముగ విద్యాభ్యాసముచేసిన యిద్దరిలో నొకఁడు మిక్కిలి రసజ్ఞుఁడైన కవియగును. రెండవవాఁడు తనకుఁదెలిసిన విషయమునైన నొక సభయందు వివరించి చెప్పఁజాలకయుండును. సమానముగా విద్యాభ్యాసముఁజేసిన యిద్దరు శిల్పులలో నొకఁడు క్రొత్తక్రొత్త చిత్రములను స్వయముగాఁ గల్పించి పని చేయును. రెండవవాఁడు తాను నేర్చిన బొతపలకలు చెక్కుటలోనే యణఁగి యుండును. కాఁబట్టి తెలివిలేని విద్యలవలనఁ బ్రయోజన—

మాధవి—ఏమి? విద్యగలవాఁడెప్పుడును వ్యర్థుఁడు కాఁడు. వ్యర్థుఁడేయైనచో

గీ॥ విద్యయొసఁగును వినయంబు వినయమునను
బడయుఁ బాత్రతఁ బాత్రత వలనధనము
ధనమువలనను ధర్మంబు దానివలన
నైహికాముష్మికసుఖంబులందునరుఁడు.

అనిమనము చదివియున్న యనేకపద్యములను జెప్పినవారు వెఱ్ఱివారలైయుండవలయును.

మాలతి— నీవు చదివినపద్యము తెలివిగలవారివిషయమైగాని తెలివితక్కువవానికి విద్య వినయము నీయఁజాలదు. తెలివిలేనివారివిషయమై నేఁజెప్పెదవినుము. విద్య గర్వమునిచ్చును. గర్వమువలన పరనింద, పరనిందవలనఁజీవాట్లు; అందువలన క్రోధము; అందువలనఁ దుదకు దెబ్బలముచ్చుతనము సైతము గలుగును. ప్రపంచజ్ఞానములేని విద్యవలనకాసంతయు బ్రయోజనములేదని నిశ్చయముగాఁ జెప్పగలను. "చదువుకొనిన మూఢులు" అను కథ నెఱుగవా?

మాధవి— కట్టుకథలకేమి? మీరు చెప్పినవి నిజమైనయెడల మరి విద్యవలనఁ బ్రయోజనమేమి? తెలివిమాత్రము చాలదా?

మాలతి— ఇప్పుడు మార్గములోనికి వచ్చితివి అట్లుడుగుము చెప్పెదను. ఒకయింటియం దిద్దరన్నదమ్ములున్నారు. అందొకఁడు గ్రుడ్డివాఁడైయుండుటచేఁ దన యన్నతోఁగూడ గ్రామమంతయుఁ దిరుగుచుండుటచేత నాయూర నెచ్చట నేది కలదో అదియెల్లను గ్రహించి యొక్కొక్కప్పుడు కఱ్ఱ చేతఁబట్టి యొంటరిగాఁ దిరుగుటయు దన తెలివిచే నేర్చుకొనెను. అయినను గన్నుగల తన యన్నతో సమానుఁడు కాఁగలఁడా? కాఁజాలఁడు. అట్లే విద్యానేత్రము.

మాధవి— అయినను మీవాదము నాకంత తృప్తికరముగ నుండలేదు.

మాలతి—ఉండను ఒక దృష్టాంతముఁ జూపినచో నీకే బోధపడును. పోనిమ్ము. ఒక్కపనిచేయుము. నాకు వివాహమై చాలకాలమైనది ఇదివరకు నన్నత్తవారు గొనిపోక యూరకున్నారు. నీవు చిన్నతనమునుండియు నేర్చినవిద్యను వినియోగించి నీనెచ్చెలియగు నాకోర్కె నెరవేర్పుము.

మాధవి— సరి! ఇదియేమికష్టము? ఒక్కయుత్తరము వ్రాసితినా—

మాలతి— అదిగో! నీవిద్య అంతలోనున్నది. అట్టియుత్తరము వ్రాయుట మా నాయనగారి కెంత యవమానము!

మాధవి— ఏది మీ తెలివిని వినియోగింపుఁడు చూతము.

మాలతి— చూడుము. మనయూరియందున్న గారడి వీరన్నను ఎవ్వరికిని దెలియకుండునట్లిప్పటికిఁ దీసికొనిరమ్ము. తరువాత నేఁజెప్పెదను.

అదివిని మహాశ్చర్యముతోఁ బోయి యతివేగముగ నితరులకుఁ దెలియకుండు నట్లు గారడివానిని దీసికొనివచ్చెను. వాఁడతివినయముతో మ్రొక్కి చేతులుజోడించి నిలిచెను.

మాలతి— వీరన్నా! నీవు మాకొక యుపకారముచేయవలసియున్నది.

వీరన్న— అమ్మా! నేను మీకుపకారముచేయునంతటివాఁడనుగాను. చిన్నతనమునుండియు మీయన్నముతిని జీవించితినిగాన మీకు భృత్యుఁడనై మీ యాజ్ఞలను శిరసావహించుటమాత్రమే నాపని

మాలతి— (సంతోషించి) మరియేమియు లేదు. నీవు నీమేళముతో బయలుదేరి కాంచీపురమునందు బ్రవేశించి యక్కడ రాజుగారియెదుటను బ్రధానియెదుటను నీవిద్యలం గనపరచి, నేనుచెప్పెడి విద్యలు సైతము అక్కడచూపి, నేఁజెప్పెడిపాటలు పద్యములు నక్కడపాడి, వారివలన బహుమతులొందిరమ్ము. మార్గవ్యయములకు

నేనే కొంతద్రవ్యమిచ్చెదను. నేను పంపినట్లుమాత్ర మితరులకు అధమము నీజట్టువారికి సైతము తెలియరాదు సుమీ.

వీరన్న— మహాప్రసాదము. ఇందువలన నాకు నుపయోగమే. తమరు నేల విచ్చిన విద్యలును పాటలు మొదలగునవియు దయచేయుఁడు.

అట్లు మాలతి వానికిఁ గాంచీపురమునందు నడపింపవలసిన రీతియంతయు నేర్పి, తానుజేసిన పాటలు పద్యములునిచ్చి, తాను పెంచిన పక్షులనిచ్చి, వాని నాడింపవలసిన రీతులు తేటగ నుపదేశించి, కొంతధనమిచ్చిపంపెను. వాఁడక్కడనుండి నెలవుఁ దీసికొనిపోయి, యాగ్రామమునందుఁ గొన్నిరోజులుండి, యాపక్షులకు మచ్చికచేసికొని, యాపాటలను గట్టిగవల్లించి, యాధనముతో గుడారములు ఒంటెలు మొదలగునవి కొని, కావలసిన సామగ్రిని సిద్ధముఁజేసి, తన మేళమును జేర్చుకొని, బయలుదేరి, కాంచీపురము వెలుపలితోటయందుఁ బ్రవేశించి, యక్కడ గుడారమువేసికొనెను.

తొమ్మిదవ ప్రకరణము.

గారడివాని ప్రచ్ఛన్నవ్యాపారము. మాలతి శ్వశురగృహప్రవేశము.

అట్లు వీరన్న మఱునాఁడుదయమున లేచి, తనపరివారమును జేర్చికొని, వేషములు ధరియించి, డోలుమాత్రము తీసికొనిపోయి, కోటయెదుట నిలిచి గట్టిగ డోలువాయించుట కారంభించెను. అంతటఁ గోటలోపలినుండి యొక భటుఁడువచ్చి "మీరందఱు నెవ్వరు? ఏలవచ్చితిరి? అని మహాప్రభువు వారడుగుచున్నారు" అనెను. అదివిని వీరన్న "మాది యుత్తరదేశము. మేము అనేకవిద్యలు నేర్చియున్న గారడివారము. ఉత్తరదేశమునం దనేకరాజులను మెప్పించి బహుమానము లందియున్నాము. ఇప్పుడీమహారాజుగారిదర్శనము చేయుటకై వచ్చినాము. గొప్పగొప్పరాజులనుదప్ప తక్కిన సామాన్యజనులను యాచించువారము కాము" అనిచెప్పగ నారాజభటుఁడు "మంచిది ఉండుడు" అనిచెప్పి కోటలోనికిఁబోయి మరలివచ్చి "ఓయీ! రేపటి యాదివారమునాఁడు పగలు ఇరువదిగడియలకిచ్చటనే రంగస్థల మేర్పఱుపవలెననియును అప్పుడు మీవిద్యలెల్లఁ జిత్తగించెదమనియును మహారాజుగారానతిచ్చిరి. ఇప్పుడు మీరు పోయి మరల నాదివారమునాఁడు రావలసినది" అని చెప్పిపోయెను. వీరును దమ గుడారము జేరిరి. అది మొదలుకొని యాపట్టణమున నుత్తరదేశమునుండి గారడివాండ్రు వచ్చిరనియు, వా రనేకవిద్యలు చేయఁగలరనియు, నాదివారమునాఁడు కోటయెదుట నాడుదురనియుఁ బ్రచురమై, యాబాలవృద్ధులకెల్లరకుఁ దెలిసెను. ఆదివారము

ఉదయమఁడే కోటయెదుట నొక విశాలమగు పందిరివేయఁబడి, యందు మహారాజు ప్రధాని మంత్రులు మొదలగువారి యంతరువులకుఁ దగినట్లుగ నాసనము లమర్పఁబడెను. వీరన్నయు మేళమువారును వేషములుధరించి కావలసిన సామగ్రితో రంగమునఁ బ్రవేశించిరి. అది మొదలు లొక్కొక్కరుగను గుంపులు గుంపులుగను పౌరులెల్లవచ్చి ప్రవేశించిరి తరువాత మంత్రులును, సామంతులును, బ్రధానియు, రాఘవరాజును, గ్రమక్రమముగ వచ్చి కూర్చుండిరి. రామరాజును రాఘవుఁడును వీరనమంత్రియు సమీపములుగనున్న యాసనములమీఁద గూర్చుండియుండిరి. అంతట మహారాజులు గారును ఫేం చేయుచుండుటఁజూచి సభవారెల్ల దిగ్గున లేచిరి. రాజు తన యున్నతాసనమున గూర్చుండి యందరను గూర్చుండ నియోగించెను. అప్పుడు వీరన్న ముందుకు వచ్చి, సభవారికి మ్రొక్కి, వారి యనుజ్ఞ గొని, తనవిద్యలం జేయుట కారంభించెను. క్రమక్రమముగ హస్తలాఘవము, కనుకట్టు, అగ్నిస్తంభన, జలస్తంభన మొదలగు తానదివరకు నేర్చియున్న తంత్రములన్నియుం జూపి, సభవారికిఁ బరమాశ్చర్యముం గలిగించి, తరువాత మాలతి నేర్చిన విద్యలం జేయుట కారంభించి, “మహాప్రభూ! ఇదివరకుఁజేసినదంతయు వట్టిమాయ ఇకఁజేయఁబోవు దానిలో మాయలేదు. మర్మము లేదు. ఈశ్వరసృష్టియందలి చమత్కారమును జిత్తగింపుఁడు” అని పిట్టగూళ్ళనుదీసి, యాయా పాటలుపాడుచు, పిగిలిపిట్టల యుద్ధములు కౌఁజుల జగడములును జూపి, యొకపుష్పమును మిక్కిలి దూరముగ విసర దాని వెనువెంటన యొక బంగారుపిచ్చుక యెగిరి యాపుష్ప నేలఁబడకుండఁ బట్టి తెచ్చి తన యజమానుని కిచ్చుట మొదలగు చిత్రములం జేయించి, తుదకాపక్షులను గూళ్ళయందుంచి, యొక మర్కట మిథునమును దీసి యాడింపఁజొచ్చెను. అప్పుడు పాడెడిపాటలు మిక్కిలి మోహసూచకములైన యిద్దరి స్త్రీపురుషుల వాక్యోపవాక్యములు. ఆయాయర్థముల కనుగుణముగ నాయా సమయములయందు స్త్రీపురుషులవంతుప్రకారము స్త్రీపురుష మర్కటములు నాట్యమా నభినయము నెంతో ముచ్చటగఁ జేయుచుండును. ఆపాటలు పద్యములు వినునప్పటికి రామరాజు మొదలగు నచ్చటి తెలుఁగుదెలిసినవారలు పరవశులైరి యని చెప్పవచ్చును. ఆకవిత్వధారకు సంతసించి ప్రధాని “యీపాట లెవరుచేసినవి?” అని యడిగెను. “మహాప్రభూ నేను దేశములెల్లం దిరుగువాఁడను. ఒరంగల్లునందొక బాలిక యీపాటపాడుచుండ విని వ్రాసికొంటిని” అనిచెప్పి వీరన్న యిఁక నక్కథను బాహుళ్యముగ వినిపించి తదనుగుణ్యమగు నొకసమయమునందు

ఉ. మాలతిఁజేరి, యొక్కతతి మన్ననఁజేసియు, దారిఁదప్పి, యి
క్కాలవిపర్యయంబు నళికాంతుఁడుగానక, సాంధ్యకించి దు

స్మీలితపద్మిఁ బిరతిఁ దమింబడి, చిక్కెనో, యేమినూడెనో;
కాలగతిన్మఱల్చి, యిఁకఁ గాంతుని మాలతిఁగూర్పు మీశ్వరా!

అనుపద్యమును జదివెను. అదివిని రామరాజుగారును వీరనమంత్రియు రాఘవుఁడును మాత్రమ అర్థముగ్రహించి యొకరిముఖ మొకరుచూచుకొనిరి వీరనమంత్రి యాపద్యమునే మరల రెండుపర్యాయములు చదివించి రాఘవునివైపు చూచి చిన్నసవ్వునవ్వెను. రాఘవుఁడు ముఖమువంచి యూరకుండెను అదిచూచి మహారాజు "అదేమి" యని వీరనమంత్రి నడిగెను. ఆమంత్రి యాపద్యమును మరలఁ జదివించి ద్రావిడభాష యందుఁ దేటగనర్థముచెప్పి రాజుగారికి వినిపించెను. అప్పుడు వారిపద్యము మాలతి చేసినదని గ్రహించిరి. తరువాత నా గారడివాఁడామర్కట నాటకమును ముగించి "మహారాజ! ఇవియన్నియు మనుష్యులు నేర్పినవిద్యలు. ప్రకృతిసిద్ధములగు మరికొన్ని చిత్రములను జిత్తగింపుఁడు" అనెను రాఘవుఁ డదివిని "వేళ చాలనైనది. ఇక చాలి చినమేలు" అని రాజుగారివంక చూచెను. "ఇంకను వేళయున్నది. తొందర యేల? ఆచిత్రముసైతము చూతము" అనిచెప్పి వీరనమంత్రి గారడివానిఁ బురికొల్పెను. అందుకు మహారాజును సమ్మతించెను. తరువాత గారడివాఁడు రంగప్రదేశమునఁ గొన్ని పెసరగింజలనుజల్లి, యొక పురుషకపోతమును దీసి విడిచెను. అది యొకవైపున వాలి, గింజలేరికొని తిననారంభించెను. మరియొకవైపున నొకస్త్రీపక్షి విడువఁబడెను. రెంటికినడుమ గొంతమారమున్నను, నిమిషములోనే రెండును జేరి, యన్యోన్యమైత్రిని జూపుచు, జోడుగా మేయుటకారంభించెను. అప్పుడు మరియొక గువ్వ యాజోడు సమీపమున విడువఁబడెను. గాని అది వానితోఁగూడక, ప్రత్యేకముగా మేయుచు, మాటిమాటికిని గారడివానివంకను, పిట్టగూటివంకను జూచుచుండెను. గారడివాఁడు "యేలచూచెదవు. ఇదిగో నీ ప్రియురాలును వచ్చుచున్నది." అని మరియొక కపోతమును విడిచెను. ఈరెండును జతగా మరియొకమూలను మేయఁ జొచ్చెను. అప్పుడు వాఁడు మొదటిజతలోని మగపిట్టను, రెండవజతలోని యాడు పిట్టను, దీసి మరల గూటియందుంచిమూసెను. మిగిలిన రెండుపక్షులు నొండొంటిం జూడక, చేరక, మేతలుమాని, గూటివైపుఁజూచుచు, దుఃఖకరముగ నరచుట కారంభించెను. అప్పుడా యేడ్చుచున్న పక్షులనుబట్టి, మరియొక గూటియందు మూసి, మొదటి రెండుపక్షులను మరలవిడిచెను. అవియును బూర్వోక్తపక్షులవలెనే విలపింపఁ జొచ్చెను. పిమ్మట నన్నిపిట్టలు నొక్కమారు విడువఁబడెను. అవియన్నియు మిగుల సంతోషమును సూచించుచున్న పలుకులు పలుకుచు, జతలుగట్టి, మేయనారంభించెను.

తనకొక మైలుదూరమున నున్నట్లు కనిపించిన యాసెలయేరు కొంతదూర మరిగిన నింకను భూమ్యాకాశములు కలిసికొనునట్లు కనఁబడు ప్రదేశము (Horizon) వలె, పూర్వమున్నంతదూరముననే యగపడుచుండెను. ఇట్లామార్గంబునఁ బోవం బోవఁ గొంతవడికామార్గము విశాలమైనదై పుట్టలు గిట్టలు లేనిదై కానంబడెను. అప్పుడాతనిమనస్సున కెట్టి యానందము జనించెనో నాకు వర్ణింప నలవికాదు కాని యది చదువరులకు హృద్గోచరము కాకపోదని నా నిశ్చితాభిప్రాయము. అట్లా బాటం బడి యొక యరమైలుదూరమైనఁ బోవుటకు పూర్వమే యాతఁడు మున్ను వీక్షించిన సెలయేటినీళ్ళాతని పాదములం దడిపెను. అంతట వచ్చో నొకరాతిపై కలఁకదీఱి నిఃసీకృతమగు ముఖారవిందములోఁగూరుచుండి దంతధావనము చేసికొనుచు, దిక్కులఁ ంపుచుండెను.

నాలుగవ ప్రకరణము.

అప్పుడు మందమందముగా చలిగాడ్పులు వీచుచుండెను. ఉదయకాలము కావున నాయడవియందలి పూలనెత్తావులచే భారముచెందికాఁబోలు, వాయువు మెల్లగా చలించుట. అక్కడనుండెడి ఫలవృక్షముల పండ్లను తినుచు, ఈ సెలయేటినీళ్ళను పానముచేయుచు నందందు మధురములగు ధ్వనులనుచేయుచు చిలుకలు, కోయిలలు మొదలగు పక్షులు కన్నులపండువు గావించుచుండెను. వసంతకాలము కావున నా సమయమున నాయటవీ కాంత లతాంగియై పుష్పించె. ఈ నిర్ఝరమున కావలిగట్టున నొక మంచితోఁటకలదు. అందు మామిడి, పనస, జీడిమామిడి మొదలగు ఫలవృక్షములు చక్కఁగ ఫలించియుండెను. ఆ వనసౌందర్యమును నీప్రభాత వాతప్రభావంబును, ఆ వసంతసమయ సౌభాగ్యంబును నీతనిమనంబునఁగల చింత నాకకొంతవాప కలఁక దీరిన మనంబుతో తాను వెనుకఁజేసిన యొక ప్రబంధములోని యీ రెండుపద్యములను నిట్లు పఠింపఁజొచ్చెను.

“చ. తెలతెలవారుజాలునను దెమ్మెరలెమ్మెలు గుమ్మగుమ్మగా
నలసతనొంది యున్న సతినట్టిని భర్తను సేదఁదేర్పఁగా
నలువుగ సర్వలోకనుతనాథుని పంపునవచ్చివీవఁగాఁ
దెలిసిరివారు వేకువది దేకువ వచ్చెనటంచుఁ బ్రీతిగన్.

* * * *

సీ. చెలువకాపతికి చెల్లెఁబోయనివంత నల్లధారలఁగార్చె నభమదేడ్చె
సతికి రసికునకు సఖ్యంబుపోవుటఁ దెలిసినద్దిక్కులు తెల్లవాఱె
పతికావరునకు పగలుగల్గునటంచు సూచింపఁగాఁడాసె చూడఁబవలు
ముగుదకాపతికిని ముందెడల్ దెలుపంగఁ గూసెఁ గాకులు దుశ్శకునము గాఁగ.

❊ ❊ ❊ ❊

ఇంతలో నా యెదుటివనములో నెవ్వరో మనుష్యు లిద్దరు మాటలాడుకొనుచున్న శబ్దము వినరాఁగాఁ ద్రివిక్రమునకుఁ బ్రాణము లేచివచ్చినట్లయి వెంటనే మొలబంటిలోతుఁగల యా సెలయేరు దాటి యా వనములోనికిఁబోయెను. అందు నలువురు రాజభటులు సంచరించుచుండిరి. వారిని చూచినతోడనే త్రివిక్రమునకు మరలఁ బ్రతుకునాశ లంకురించెను. ఆతఁడు సంతోషముతో నుబ్బి యా రాజభటులతో నేమో మటింపఁబోయెను కాని, యాతఁడేమియు మాటలాడుటకుఁ బూర్వమే వా రమితవ సంతోషముచే నీతని గౌఁగిలించికొని ఓఢ్రిభాషతో "బాబూ ఏలినవారు దేశసంచమున కేగినవార్త తమ తండ్రిగారిచెవులఁబడగానే 'ఎవరు మాకుమారుం దెత్తురో వారెక్కులు బహుమతుల నిచ్చెదము' ని వారు ప్రకటింప నారాజ్యమున నొక పట్టూరులోనుండు మేము దాసనిని తమ్ము వెతుకవచ్చినారము" ని చెప్పిరి. త్రివిక్రమునికి ఓఢ్రిభాష రాకున్నను హిందూస్థానిభాషనుగూడ బాగుగా నభ్యసించినవాఁడు కావున నా నలువురు భటులును దెలిపిన వృత్తాంతము లాతనికిఁ గొద్దియో గొప్పయో తెలిసెను. కాని వారలకు మరలఁ బ్రత్యుత్తర మొసఁగనేరక, "ఇదె మీతోడ నరుదెంచుచున్నాఁడను నడుఁడీ" యని చేసన్నఁ జేసెను. త్రివిక్రముఁడు మొదట వారల పలుకులను విన్నప్పుడు తనతండ్రి యొకవేళ నెంత ధనవ్యయమునకైన నోర్చి యిట్లు ప్రకటించియుండునని భావించెను కాని ఓఢ్రిదేశములో నెవ్వరో తన్నెఱుఁగని క్రొత్త మనుష్యులు కొందఱు తన్నంతమర్యాదగాఁ బలుకరించుటచేత, అది తనతండ్రికృత్యము కాదని భావించి యెవ్వరో యొకరాజు నిజసుతుఁడు పారిపోవుటచే నిట్లు చాటింపించవచ్చునని యూహించి మొదటియూహను పూర్వపక్షముచేసెను అట్లు వారితో నీతఁ డరుగ నరుగ నాదినము సాయాహ్నమునకు వీరలాయడవిం గడచి యొక పల్లెటూరు చేరిరి. ఆదినమున నుదయమునుండియు భోజనము లేమిచేతను, ఆ వెనుకటిరాత్రి నిద్రలేమిచేతను, నేడు కొంచె మించుమించు నలువదిమైళ్లు నడచుటచేతను బడలి భోజనముకాగానే త్రివిక్రముఁడు సుఖసుప్తుఁడయ్యెను.

ఆ మఱునాఁడుదయమునఁ ద్రివిక్రముఁడు నిద్రలేచువరకు నాతఁ డొక దివ్య భవనములో నొక మంచిప్రదేశమున నుండెను. అది యా రాజ్యములో రాజవద్దఁ

గ్రొత్తగా మంత్రిపదమునందిన యొక విదేశీయునియిల్లు. ఆపురమేలికయగు విక్రమసేన మహారాజుగారి కుమారుఁడును మంత్రియును నొకనాఁడు వేఁటకని బయలుదేరి పోయిరి. వారుపోయి నాలుగుమాసములైనను నామఱునాఁడే వచ్చెదమని వాక్రుచ్చినవారు, మరల రానేలేదు. దానంజేసి ఆరాజు తన కుమారుం గొనితెచ్చినవారికి విశేషముగా బహుమతుల నర్పింతునని ప్రకటించి, వేగి దేశమునందు విశేషము ప్రసిద్ధిఁ జెందిన వక్కలంక యుక్తేశ్వరరావుగారిని పిలువనంపి, యాయనకు నేటికి తొమ్మిది దినములకుఁ బూర్వమే మంత్రిపదము నొసంగెను. రాజుప్రకటనలను విని పైఁజెప్పిన నలువురు భటులును వీరు వేఁటకేగిన యరణ్యములో నలుదెసలం బరికించుచువచ్చి, యొకచో నీత్రివిక్రముంగాంచి రాజకుమారుఁడని భ్రమసి తమతోఁ దీసికొనివచ్చిరి. ఆరాత్రి వారా పల్లెటూరిలో భోజనముచేసి నిద్రచే నొడలుతెలియక పడియున్న యీ త్రివిక్రముని నిద్రలేపకయే యొక సవారిలోనుంచి యీ మంత్రియింటికిఁ గొనితెచ్చి యుంచినిచిరి. అక్కడ నాతఁడుదయమున మేల్కాంచి చూచువరకుఁ దానొక రాజభవనములోనున్నట్లు తెలిసికొనెను. అక్కడనుండెడి సుగంధద్రవ్యములు, చిత్తరువులు, నిలువుటద్దములు, పటములు, పరుపులు, పట్టెమంచములు మొదలగువాటింగాంచి యచ్చెరువొంది 'ఇదియేమి? నేను రాత్రి యొక పాడుగుడిసెలో నొక శిలవలె కఠినమగుచోట నిద్రించితి. నేడిట్టి దివ్యభవనంబుననుంటి" నని కొంచెమాలోచించి, తన్నొకవేళ నిద్రపోవుచుండఁగా 'నీ నలువురు భటులును బండిలో నిచ్చోటికిఁగొని తేవచ్చున"ని తలంచి యదియే రాజునిల్లని భ్రమసి ముందు జరగవలసినసంగతి నాలోచించుచుండెను. ఆపురమేలు రాజకుమారునకుఁ నెక్కుభాషలఁ బాండిత్యమున్నట్లు ఆపురజను లూహింతురు. కావున నీమంత్రీంద్రుండా చిన్నవానిని రాకొమరుఁడని భ్రమించుటచే, తెలుఁగుమాటలాడు సేవకురాండ్ర నొకకొందర 'నీతనిం గాచికొనియుండి వలయుకృత్యంబుల నొనర్చుచు నాతని యాజ్ఞానుచరులు గండని యాజ్ఞనిచ్చెను. ఈతఁడు నిద్రలేచి యిట్లు కళవళపడుచుండఁగా నాసేవకురాండ్రీతని నిట్లు పలుకరించిరి.

౧ సే— ఏలికా! తమరింతకాల మేయేదేశములఁ జరించినారు.

త్రి— ఒకయూరినుండి యొకయూరు, అచటనుండి మఱియొకటి యిట్లు దేశాటనము సలుపుచు నేటికిచ్చటికివచ్చినాను. అని 'ఇది రాజగృహమేనా? అట్లయిన నీసేవకురాలు నన్ను రాకొమరుఁడని యేల భ్రమపడును. నిశ్చయముగా నిది రాజగృహముకాదు' అని తెలిసికొని

'ఇది యెవరియిల్లు' అని యడిగెను.

౧ సే— తమరెఱుఁగరులెండి. మంత్రిగారు తమతో వేఁటకువచ్చి మరల కాన రాకుండుటచే నాయన లోకాంతరగతులైరని తలఁచి నాయనగారాంధ్రదేశమునుండి యీయనను పిలిపించి మంత్రిపదమునిచ్చినారు. ఇది మంత్రిగారిల్లు.

త్రి— ఎన్నిదినములయినది ఈయన యరుదెంచి..

౨ సే— నెలదినములగును. మహాప్రభూ! దంతధావనముచేయరా?

త్రి— ఛీ! నీవు శూద్రదాసవు. నీవు తెచ్చిన నీళ్ళను నేను ముట్టుకోను.

౧ సే— మహాప్రభూ! బ్రాహ్మలచేతనే తెప్పిస్తాము.

త్రి— మంచిది. త్వరగా తేవలసినదనిచెప్పు

౨ సే— అయ్యా! మంత్రిగారేరీ? వారు మరలవచ్చెదరా?

త్రి— ఎక్కడా మాకాయిన దర్శనమే కాలేదు.

౧ సే— జీవించియుందురేమో.

త్రి— ఏమో. మాకవన్నీ ఏమీతెలియవు.

ఇంతలో బ్రాహ్మణుఁ డుదకమునుతెచ్చెను. త్రివిక్రముఁడు వెంటనే దంత ధావనము చేసికొనుచుండెను. ఇంతలో మంత్రివచ్చి

యుక్తే— మహాప్రభూ! తమసేవకుణ్ని. తమరు మా గృహాము పావనముచేసి నట్లు తమ తండ్రిగారి పాదపద్మముల సన్నిధికి కబురంపుకొన్నాను. తమదర్శనలాభం నాకు కలగడమూ, నాకు మంత్రిత్వము వచ్చినవెంటనే తమరు మరల యీరాజ్యమును తమ పాదధూళితో పవిత్రముచేయడమూ చాలా శుభాస్పదము.

త్రి— స్వామీ తమ సుధారసధారా పూర్ణంబులైన మాటలచే నాచెవులు ఎంత సౌఖ్యమైన ననుభవించెను. తమరి నొకటి రెండు ప్రశ్నముల కుత్తరమడిగి తమకు శ్రమనీయుటకు నాకుల్లాసముగానున్నది. సెలవేని—

యుక్తే— చిత్తము. మహాప్రభూ! తమ పాదసేవకుణ్ని.

త్రి— శా. ఏరాజ్యంబు పవిత్రమయ్యె నరదేవేంద్రాభవత్పాదధూళీరక్షణ?

యుక్తే— ... ... మమనాథ! వేగి ... .

త్రి— సరె యేవేనామమ్ముంజేతి

బల్ ! సారంబందికృతార్థతన్ గనియొనే చాలక్కరాల్ సెప్పవే

యుక్తే— ఊరూరన్ నను వక్కలంకకులజున్ యుక్తేశ్వరున్ జెప్పరే.

ఈవిధముగా వీరు నోటికివచ్చినట్లు పద్యములను చెప్పకొనుచుండఁగా నింతలో జయజయధ్వనులతో నాపురివేలు విక్రమసేన మహారాజుగా రరుగుదెంచిరి. పోయిన తమ కుమారుని మరలఁ గనులారగాంచు నుద్దేశముతో మిక్కిలి సంతోషముగా మంత్రి

యింటికి నాయన రాగా నింతలో నీసడివిని మంత్రియెదురుగాఁబోయి రాజునకుఁ గైదండయొసంగి లోనికిఁ దోడుకొనిపోయి త్రివిక్రముని గదిలో నాయనను దించి త్రివిక్రమునికను సన్నవలన నావలకొక మిషచేఁబోయెను. వెంటనే త్రివిక్రముఁడు లేచి నడుమునకు బట్టచుట్టుకొని చిన్ననాటినుండియుఁ దనకు వచ్చిన కష్టములనన్నింటిని చక్కని మృదు మధురోక్తులతో రసోచితముగా నాశుకవిత్వధార వెల్లువనై పార ముద్దులు గులుకునట్లు చదువనారంభించుటయే కాక దానికి రాజును గృతిపతినిగాఁ జేసెను. తెలుఁగుభాష రాజునకు రాదని కాఁబోలు నీతఁడు సంస్కృత భాషతో నీగ్రంథమును చెప్పఁ బూనుట. రాజు ఈ బాలుని యాశుధారా ప్రభావమునకును, లలితవాక్య రచనకును యుక్తి చమత్కృతికిని హృద్యాలంకార సమితికిని రసికత్వమునకును గడుమెచ్చి యాతనిపాట్లనాలించి మనంబు నీరుగాఁ దనపురిలో నొక మంత్రివిగా నుండుమని సెలవొసంగి యాతఁడు రాజభటులు తన్నుగొనివచ్చిన భాగమునువదలి, యచ్చోట నొక యితిహాసమును చెప్పుచున్నంతమన నింకను తన కొమారుఁడు ఖోపలనున్నాఁడని మనంబున నూహించుచుండెను. ఇంతలోఁ ద్రివిక్రముఁడేయితిహాసమును ముగించి తన్నేరాకొమరునిగా నారులుభ్రమించిన తెలుఁగును చెప్పి సాంతము చేయగా రాజు విన్నబోయి పున్నమనాటి తెల్లవారగట్ల నగుపించు చంద్రుని మాడ్కి ముఖచ్ఛాయఁ గనుపింపఁ ద్రివిక్రమునితో నిజగృహంబునకేగెను.

ఐదవ ప్రకరణమ్ము.

ఇట్లు త్రివిక్రముఁడా రాజునొద్ద నొక మంత్రిపదమునంది యచ్చోట వసించుచుఁ దనకుఁ దొఱపిగల కాలమును సంస్కృతభాషాగ్రంథములను చదువుకొనుటయందు వినియోగించుచు యుక్తిచమత్కృతిచే నెట్టి ఘనకార్యములైన నిమిషములో ముగింపఁ జేయుచు, రాజుగారికి విశేషప్రీతిపుట్టునట్టుగా జరిగించుచు శతావధానమును చేయు దిట్టతనమును సంపాదించి ప్రవర్తించుచు రాజుగా రూరకయున్న సమయములందాయనకుఁ దన కవిత్వపటిమం జూపించి సంతసింపఁజేయుచు నప్పుడప్పుడు శతావధానములను, ప్రస్తావధానములో శతావధానములనుగూడఁజేయుచు మిగులఁ బ్రసిద్ధిఁ జెందెను. ఇట్లొక రెండుసంవత్సరములు గడపినవెనుక త్రివిక్రముఁడు మఱింత పాండిత్యమును సంపాదించి కాశికేగి వ్యాకరణము నేరిచికొను నుద్దేశముతో మరల నీ రాజువద్ద సెలవుదీసికొని బయలుదేరెను. ఈతఁడు మునుపటికంటె నెక్కుడు స్థితిలో నుండుటచే నిప్పుడీయన వెంబడివచ్చిన జనులసంఖ్య మునుపటికంటె నాలు

మనుజుఁగు లెక్కన. ఇంతమందితోను బయలుదేరి త్రివిక్రముఁడు పూర్వము జాగరూకత లేమిచే వచ్చిన తనపాట్లను తలఁచికొని యిప్పుడు తగినంత జాగ్రతతోఁ బ్రయాణముసేయుచుండెను. ఇట్లాతఁడు కతిపయదినంబులకు వారణాశిక్ (కాశి) జేరి, యచ్చో నొక మంచియిల్లు కుదుర్చుకొని యొక సకలశాస్త్ర సంపన్నుఁడైన పండితునివద్ద కుశాగ్రబుద్ధితో వ్యాకరణము నభ్యసించుచుండెను.

ఒకనాఁ డా కాశీపట్టణమున నుదయము ఏడుగంటలవేళ నొక రాజకుమారుఁ డామార్గమునఁ బోవుచుండెను. అతఁడు మాసినబట్టలనుగట్టి కృశించి, దేహచ్ఛాయ యొక కొంతవరకు మారిపోఁగా మిక్కిలి పేదవాఁడై సంచరించుచున్నను ఆతని ముఖమునందలి కళమాత్రమాతఁడు ఉన్నతపదవిం జెందినవాఁడని ఘోషించుచున్నది. బంగారము నిప్పులపాలంబడి పుటముపెట్టఁబడినను తన పచ్చఁదనమును వీడునా?' త్రివిక్రముఁ డారాకొమరు నీక్షించి ముఖలక్షణములనుబట్టి యీతఁడు గౌరవనీయమగు వంశమున జనించియుండునని తలఁచి "స్వామీ! తమరొకపరి నిచ్చటకు విచ్చేసెదరా?" యని యడిగెను. ఆపలుకులను వినినతోడనే సంభ్రమముతో నారాజకుమారుఁ డచ్చోటికివచ్చెను. త్రివిక్రముఁడును నాయనను గారవించి యొక యున్నతాసనమున గూర్చుండనిచ్చి ఆయనతో నిట్లనియె.

త్రి— అయ్యా! తమదేపూరు కాపురము. మీరున్నతవంశస్థులని తోఁచెడిని. నాయందనుగ్రహించి—

రాకొ— అభ్యంతరమేమి (దీనుఁడగువాని బలముతో) కాని తుదకు నన్ను గట్టెక్కించెడ రేని తమకు నేనెన్నియైన వందనములనిడుదు

త్రి— నాచేతనయినయెడల నేను చేయఁగల సహాయమును చేస్తాను.

రాకొ— చిత్తము. అయ్యా! మాది కటకం కాపురము. మాతండ్రి కటకమునకు రాజు. ఆయనపేరు విక్రమసేనుమహారాజు. వారి యింటిపేరు జగపతులవారు. నేనును మామంత్రియు నొకనాఁడు ఒకయడవికి వేటకై బయలుదేరి పోఁగాపోఁగా నడుమ త్రోవఁదప్పితిమి. మేమొక ఘోరారణ్యమధ్యమునకుఁబోతిమి. అందు మామంత్రి యొక పులివాతంబడియె. నేను ప్రాణములను దక్కించుకొని ఎట్లో ఆ యడవులం దిరుగగా దిరుగగా తుదకీకాశికొక యేబదిమైళ్ళదూరమున నొక చిన్నపల్లెటూరిలో నన్ను విడిచెను. అక్కడనుండి కలిగినచోటఁ దినుచు లేనిచోట పస్తుపడుచు, ఎవరైన మీవంటి మహారాజుల నాశ్రయించి— (అని యేడువసాగెను)

త్రి— (విచారముతోడను సంతోషముతోడను మాటాడనేరక యా రాజకొమారునిఁ గౌగిలించికొని) స్వామీ. నన్ను మన్నింపుఁడు. ఏనుభవదీయదాసుండ.

కటకం మహారాష్ట్రములో తమ తండ్రిగారి సభలో నొకమంత్రిని ఇటు వ్యాకరణము నేరిచికొన నిశ్చయించి రెండుసంవత్సరములకుఁ బూర్వ మిటకరుదెంచినాను. తమరు నాకు నేడు లభించుటచూడ చిత్రముగానున్నది.

రాజ— (సంతోషముతోఁ ద్రివిక్రముని మరలఁ గౌగిలించికొని మాటాడ నేరక కన్నులనుండి యానందభాష్పములురుల నేలఁగూలఁబడెను.)

త్రి— (కొంచెము తడవాగి) నాపేరు త్రివిక్రముఁడు. మాయింటిపేరు విస్సావారు. మాది వేగిదేశము రాజమహేంద్రవరము మాకాపురస్థలము.

రాజ— నాపేరు మానసారుఁడు.

త్రి— తమ సంచారకథను నాయందలి దయచే నాకుఁదెలుపఁగోరెదను. నాకు—

రాజ— అందులకభ్యంతరమేమి (అని తనకథ పూర్ణముగా వాక్రుచ్చెను)

చదువరులు నేనా రాజకుమారుని కథ నిట వివరింపమికి నన్ను మన్నించెదరు గాక. నేను ఒకరిమనస్సునకు వృథాప్రయాసమును గలిగింతునేమోయను భయముచే దాని నిట వివరింపలేను. నిష్కారణముగా మీమనసులకుఁ బ్రయాసముఁ గలిగించుట నాకు ధర్మముకాదు. కావున దాని నిచ్చో వివరింపనొల్ల.

త్రి— (అతనిని కౌగిలించికొని) సోదరుఁడా! మన మిరువురము నొక్కయడవినే సంచరించితిమి. ఒక్కవిధముగానే ప్రయాసములనొందితిమి. ఒక్కటఁ బరితపించితిమి. మన మిరువురమును నొక్కయెడనే కలిసికొంటిమి. ఇది చిత్రముగా నున్నదే. అని త్రివిక్రముఁడు తన కథనంతయు బూసగ్రుచ్చినట్లుగా చెప్పెను. త్రివిక్రముఁడు చెప్పునంతసేపును నా మానసారుఁడు కీలుబొమ్మవలె త్రివిక్రముని వచనానుసారముగా నాడుచుండెను.

ఆకాలములో బంగాళారాజధానిలో మతవిషయిక చర్చలు విశేషముగా జరుగుచుండెను జన్మాంతరము, విగ్రహారాధనము, స్త్రీపునర్వివాహములు, జాతిభేదములు మొదలగువిషయములను గుఱించి జనులు కూడునా కూడవాయనియు, నిజమా, అసత్యమా, అనియును, నిట్లు వాదించుకొనుచుండిరి. అప్పుడు దేశము రెండు భాగములయినది. ఒకతెగవా రివియన్నియునుగూడుననిరి. రెండవతెగవారు కూడవనిరి. కొంతవరకు మొదటివారి వాదములు గెలుచుచువచ్చెను. ఇంతలో వాదమను మహాసముద్రమునందు జన్మాంతర విగ్రహారాధనాదులను నావలు పూర్వనాగరిక, నవనాగరికులను మహావాయువుల బలిమిచే నొకసారి మునుగుచు, మరియొకసారిలేచుచు, మరల మునుగుచు నీవిధముగా నల్లకల్లోలమయ్యెను. ఈవివాదములలోఁ ద్రివిక్రముఁడు పూర్వనాగరిక పక్షమువాఁడు. ఆ రాజకుమారుఁడు నవనాగరికుఁడు.

అప్పుడు మతవిషయమై వారి యుభయులకీక్రింది చర్చజరిగెను.

త్రి— అయ్యా! తమరు పూర్వనాగరికులా? లేక—

మా— నేను నవనాగరికుఁడనే.

త్రి—నవనాగరికులము మావారేకాని ఎవరికైనా ఒక్కమక్కువచ్చునా. ఋషులు అనుభవసిద్ధంగా వ్రాసినదాన్ని ఒక్కసారిగా కొట్టెయ్యడానికివల్లా.

మా— మనము చేసినయితే నమ్ముతామో అది యుక్తియుక్తముగానుండి ఖండింప వీలులేనిదిగా నుండవలెను. చిత్తగించినారా?

త్రి— చిత్తము. అంతవరకు నేనొప్పుకుంటాను. కాని దేవదత్తములైన వేద ప్రమాణాలనుమాత్రము ఖండిస్తే నేనూరుకోను. వాటిలో తప్పుపట్టడానికి మన మెంత. మనకేమివచ్చునని సంస్కృతంలో ఒకవెయ్యోవంతైనా చదివామా పంగనామాలు పెట్టడానికి—

మా— ఏవేదమైనప్పటికి యుక్తికాగవలెను. మనయుక్తులకే ఆగకపోయి నప్పుడు యింకా అందులో దేవదత్తం అని యెక్కడ. దేవదత్తమైతే దేశానికో వేదంవుంటుందా? అందరికిన్నీ సమానముగా ఒకవేదమే వుంటుందిగాని. అందుచేత మనవేదములు నిజముకావు. భగవంతుఁడు దయచేసిన అందరికినియున్న మనస్సాక్షి యొక్కటియే సత్యవేదము.

త్రి— తమరు చెప్పినదానిలో నాకటి పొరబడినారు. వేదములో మన యుక్తుల కాగనివికూడా కలవా? అది అటుండనిండు. తమరు వేదమంటే అందరికని ఒకటే సామాన్యముగా నుండవలెను-కాని దేశమున కొకటాయని సెలవిచ్చినారు. అది నిజమే. పూర్వము ఒక్కటేభాష కలదనియు, అది సంస్కృతభాషయనియు తమరొప్పుకుందురుగదా. ఇప్పటి భాషాశాస్త్రజ్ఞులుకూడ సంస్కృత మాదిభాషయని యొప్పుకున్నారు. కావున నప్పుడు జనులంద రొక్కభాష—

ఇంతలో వంట అయినదని లోపలినుండి కబురువచ్చెను. వెంటనే త్రివిక్రముఁడు లేచి లోనికిఁబోయి త్వరగా సంధ్యావందనాది కృత్యములను నిర్వర్తించుకొని భోజనముచేసి వెంటనే యారాజకుమారునికి భోజనము పెట్టించి యాయన కాసాయం కాలమునుండియు వేరుగా వంటచేయుటకుఁ దగు పరికరములం గూర్చుచుండెను. కాని వీరిరువురికిని నిఁక కొంచెముకాలము పృచ్ఛజరిగిన పైవిషయమై నిజము తేలనే తేలును. అయినను ప్రస్తుతము చదువరులేది నిజమో తెలిసికొన యత్నింతురని తలఁచి వారల యుపయోగార్థమై యిట సత్యముజయించెననిచెప్పి వారికి ముదమును కలుగఁ జేయకపోదునా!

కనుపర్తి అబ్బయామాత్యుఁడు.

ఈకవి యాఱువేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు, రాయన మంత్రిపుత్రుఁడు; కౌండిన్య గోత్రుఁడు. ఈతనితల్లి నరసమాంబ, అన్నయోగానందము. ఈకవి యనిరుద్ధ చరిత్రము, కవిరాజమనోరంజనము, అను రెండు ప్రబంధములను రచియించెను. ఇందు మొదట రచియింపఁబడిన యనిరుద్ధచరిత్రములో

ఉ. నిండుమనంబు సత్యమును నీతియు శాంతియుఁగల్గి కీర్తిసం
తుండయి భోగభాగ్యములతోఁ జెలువొందుచుఁ గొండవీటి భూ
మండలనాయకుల్ మిగుల మన్నన చేయఁగఁ బెంపుమీఱె స
త్పండితుఁ డబ్బమంత్రి కనుపర్తి పురాన్వయవార్థి పూర్ణచం
ద్రుండని లోకులందఱు నెఱుంగుటకున్నతిచేయ నేటికిన్.

అని కవి తనతాతయైన యబ్బయ్య కొండవీటిరాజుల మన్నన నొందినట్లు వ్రాసికొనెను గాని యాతనికాలమునాటికిఁ గొండవీటిరాజ్యము తురుష్కుల యధీనమయినది. ఈహేతువుచేత నేకాఁబోలును కవి తాను తరువాత రచియించిన కవిరాజ మనోరంజనములో

చ. సుగుణకదంబమెల్ల నొకచోటనె కాపురమున్నయట్లు గా
నగునని వేయినోళ్ళఁ గొనియాడుచు భూజను లెంచ ధన్యుఁడై
తగు కనుపర్తియబ్బనకుఁ దత్ప్రియసాధ్వికి లచ్చమాంబకున్
బాగడికెక్కి రిద్దఱు సుపుత్రులు రాయన నిమ్మనాహ్వయుల్.

ఉ. వేయనవచ్చుఁగాక సులువే యనపాయవదాన్యవైభవం
బాయనవద్యబుద్ధి తగు నాయన కేయనఁ గీర్తిచంద్రికల్
గాయనయస్వగీతికలు గాయనశీలురు పాడనొప్పమా
రాయనమంత్రి మేలు బళి రాయన సూరిజనాభినంద్యుఁడై.

అను పద్యములయందుఁ దనతండ్రి తాతలు కొండవీటి రాజులయొద్ద నున్నట్లు చెప్పక తనతాతకు ముత్తాతయైన బసవామాత్యుఁడుమాత్రమే కొండవీటిరాజుల మంత్రియైనట్లు క్రిందిపద్యమునఁ జెప్పెను—

శా. శ్రీపేర్మిన్ శశివోలె బ్రహ్మకులవార్థిం బుట్టి కౌండిన్యగో
త్రాలస్తంభపవిత్రసూత్రకలితుండై రామసింహాసనా
ఖ్యోపేతస్ఫుట కొండవీటిపురరాజ్యోర్వీశ్వరుల్మంత్రిగాఁ
జేపట్టన్ బసవప్రధానుఁ డిలమించెన్ భాగ్యసంపన్నుఁడై.

కవియొక్క తండ్రితాతలు కొండవీటిసీమలోని కనుపఱ్ఱుగ్రామమునకు కరణములని తోఁచుచున్నది. కవికి మంగళగిరిలోనున్న పానకాలరాయఁడిష్టదైవము. మంగళగిరి కృష్ణామండలములో గుంటూరునకు సమీపముననున్నది. అబ్బయామాత్యుఁడు పదు నెనిమిదవ శతాబ్ద మధ్యమునయుండినవాఁడు. ఇతఁడు ౧౭౪౦ వ సంవత్సర ప్రాంతము వఱకును జీవించియుండవచ్చును ఇతఁడా శతాబ్దమునయుండిన ప్రబంధకవీశ్వరు లందఱిలోను మిక్కిలి ప్రౌఢుఁడు. వసుచరిత్రమునకుఁ దరువాత నీతని కవిరాజ మనోరంజనముతో సరితూఁగఁదగిన ప్రబంధము లొకటిరెంటికంటె నెక్కువగా లేవు. కవిరాజమనోరంజనములోని యీ క్రింది పద్యమువలనఁ గవి సాహిత్యమునందుమాత్రమే కాక సంగీతమునందును బ్రవీణుఁడయినట్లు కనఁబడుచున్నాఁడు—

క. శ్రీమంగళగిరి నరసిం । హామేయకృపా విజృంభితాద్భుతకవితా
శ్రీమంతుఁడ గానకళా । ధీమంతుఁడ దేవతాస్తుతివ్రతపరుఁడన్.

కవిరాజమనోరంజనమునకుఁ బురూరవశ్చరిత్రమని నామాంతరముగలదు. బాల్యము నందు రచింపఁబడినదగుటచే ననిరుద్ధచరిత్రము పురూరవశ్చరిత్ర మంత ప్రౌఢముగా లేదు. ఈరెండు పుస్తకములయందియుఁ గొన్ని పద్యముల నుదాహరించుటకన్నఁ గవి విషయమున వ్రాయఁదగిన విశేషాంశము లేవియుఁ గానఁబడవు.

అనిరుద్ధచరిత్రము.

చ. విచికిలగంధియున్ విభుఁడు వేడుకతోఁ దెర రెండువైపులన్
రుచిరకటాక్ష పఙ్క్తులమెఱుంగులునిండఁగ నిల్చి రయ్యెడన్
బ్రచురతరానురాగ రసబ ద్ధురతం దెరచిరఁగూరి పా
లుచు హృదయాబ్జముల్ మొగమెఱుంగగని చట్టలికంబుసేయఁగన్. ఆ. ౧.

ఉ. కన్నులతెప్పలార్పగని వికాసపుఁజూపుచు మౌనముద్రతో
నున్నమొగంబు నిశ్చలతనొప్పు శరీరముఁగాఁ బటంబుపై
నున్నతలీలవ్రాసిన ప్రియుంగని [illegible]క్కనఁ దానునట్లయై
చిన్నెలు దక్కియుండె సఖిచేసిన జంత్రపుబొమ్మకైవడిన్. ఆ. ౨.

ఉ. మీసముతీరుఁజూచి జిగిమేనిపటుత్వముఁజూచి మోములో
హాసముఁజూచి చేతులయొయారముఁజూచి మనోజ్ఞరూపరే
ఖావిలాసముఁజూచి యహహాయనుచుం దలయూచి ముందు తా
వ్రాసినభావమెంచి తలవంచుకొనెం జలజాక్షి సిగ్గునన్.— ఆ. ౩.

చ. అనవుడు మందహాసనముఖుండై హరి నీభుజశక్తినివె నె
మ్మనమున లజ్జలేక పలుమాఱును మెచ్చుకొనంగ నీతియే

యని మొననిత్తినప్పుడు నిరర్థకమీ వెడ మాటలేల నాఁ
కొని భుజియింపఁబోవుచును గూరలమేలడుగంగ నేటికిన్.— ఆ. ౪.

ఉ. భూసుర వేదనాదములఁ బుణ్యసతీజనమంజులోక్తులన్
భాసుర నృత్తగీత రసబంధుర రావములం బురీవనీ
వాసశుకానులాపముల వారణబృంహితవాజిహేషలన్
శ్రీసముదంచితంబగుచుఁ జెల్వువహించెఁ బురంబు నవ్యమై.— ఆ. ౫.

కవిరాజమనోరంజనము.

చ. కొడుకులు గల్గువాఁక నొక కొన్నిదినంబులు చింత నందనుల్
పొడమిన నాయువున్బలము బుద్ధియు విద్యయుఁ జాలఁగల్గఁగా
నుడుగని చింత కల్గు, తనునోలి భజింపని చింత తండ్రికె
వ్వడుఁ గడు వింతసేయుదురు పుత్రులు శత్రులుగాక మిత్రులే.— ఆ ౧.

సీ. ధరనల్పులకుఁ బ్రభుత్వంబువచ్చిన మనుష్యుల వికారపుఁజూడ్కిఁ జూచినట్లు
పల్లవుల్బుద్ధిలేమిపడియుంటిచాయరా ఘుగిలంబెతల్లులు మూల్గినట్లు
పరదేశియతిలోభి పరునియింటికిఁబోవఁ దెగి కోఁతివలెను గద్దించినట్లు
వంతువాసికి హీనవైశ్యులు తమలోన నేకంబుగాఁ గలహించునట్లు
తెరలియొండొకటిని రూక్షదృష్టిఁ జూచు
గొణగొణనుమూల్గుఁ గద్దించుఁ దఱిమి తఱిమి
కవిసి కలహించు శౌకృణి కలకలముగ
జాగిలమ్ములు రోషభీషణములగుచు.— ఆ. ౨

ఉ. కరమనురక్తిఁ గొమ్మ కరకంజమునందిడిమీఁకుఁ బాలుఁ జ
క్కెరలును బెట్టి పెంచి పలికింపుచు మాటలు నేర్పినంతకా
విరసపుఁ గూఁతలన్మిగుల వేదనగొల్పెదవింతకియ్యెడన్
గురువుకు బొమ్మవెట్టితివి క్రూరవిచారమ కీరవారమా.— ఆ. ౩.

ఉ. నిప్పులు రాలు గ్రీష్మమున నిక్కిన గాడ్పులు వార్షికంబునన్
జప్పుడు సేయకే మరలసాగెఁ బ్రతీచికిఁ బ్రాచినుండి తా
రప్పటిపొంగుచేఁ బ్రజల నాపదఁబెట్టి నిజాధికారముల్
దప్పినఁ జిన్నఁబోయి మరలం జనుచుందురు గాదె యుప్ప్రభుల్.

చ. మలయజగంధి తాళపరిమాణ మనోహరరాగగీతికా
కలనినదంబు జంత్రమున గాత్రమునన్ జెలఁగింపు నింపుచే

శిలలు ద్రవించెఁ జిత్రములు జీవకళల్ ధరియించె వాతిపుల్
పొలుపుగ నంకురించె మృగముల్మదిఁ జొక్కువహించె నెంతయున్.— ఆ. ౫.
మ. తగునే రాజకుమారమన్మథ మనస్తాపంబుచే నింత నె
వ్వగలం బొందఁగ ధైర్యశాలివిగదా వారాంగనాస్నేహ మో
హగుణంబుల్ చపలాయతాయతము లెంతైనన్నతంబేలగున్
నగరే లోకులు నీమనంబిటులు మగ్నంబైన రాగాంబుధిన్ — ఆ. ౪.

కంకంటి - పాపరాజు.

ఈకవి యారువేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. ఇతఁడు తన యుత్తరరామాయణమునం దారువేలవారి నిట్లు వర్ణించుచున్నాఁడు—

సీ. అఖిలరాజాధిరాజాస్థాన జనహృద్యవిద్యావిహారు లార్వేలవారు
కల్పకబలికర్ణ కలశార్ణవోదీర్ణ వితరణోదారు లార్వేలవారు
సజ్జనస్తవనీయ సతతనిర్వ్యాజహారి పరోపకారు లార్వేలవారు
ఘనవర్ఘుటస్వామి కార్యనిర్వహణ ప్రవీణతాధారు లార్వేలవారు
విమతగర్వాపహారు లార్వేలవార । లట్టి యార్వేలవారిలో నలఘుకీర్తి
వెలయు శ్రీవత్సగోత్రారవిందహేళి । మహితగుణశాలి వల్లభామాత్యమౌళి.

కవి శ్రీవత్సగోత్రుఁడు, ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; అప్పయామాత్యపుత్రుఁడు. ఈతని తల్లి నరసాంబ, తమ్ముఁడు నరసింహుఁడు ఈతని వాసస్థానము నెల్లూరు మండలము. అక్కడక్కడఁ గొన్ని వ్యాకరణదోషము లున్నను మొత్తముమీఁద నీతని కవిత్వము మిక్కిలి రసవంతమయినది. ఇతఁ డుత్తరరామాయణమును బురాణశైలిని మాని ప్రబంధపాకమునఁ జెప్పినవాఁడు. పూర్వ ముత్తరరామాయణము తిక్కన సోమయాజిచేఁ దెనిఁగింపఁబడినను దాను గ్రొత్తఁగా మరలఁ దెలిఁగించుటకు రామకథ యగుటయే కారణమని కవి యీ క్రిందిపద్యమునఁ జెప్పెను—

మ. వరుసందిక్కనయజ్వ నిర్వచనకావ్యంబైతగంజేసె ను
త్తరరామాయణమందునన్మతిప్రబంధంబూని నిర్మించు టే
సరసత్వంబని ప్రాజ్ఞులార నిరసించంబోకుఁడీ రాఘవే
శ్వరు చారిత్రము లెందఱెన్నిగతుల న్వర్ణించినం గ్రాలవే?

కవి యుత్తరరామాయణమును రచించుటకుముందు విష్ణుమాయావిలాసము యక్షగానమును రచించినట్లు తన్నుగూర్చి యిష్టదైవము పలికినరీతిగా నీ క్రిందిపద్యమునఁ

జెప్పుకొన్నాఁడు—

గీ. శ్రీశైలయమున్న విష్ణుమాయావిలాస। యక్షగానంబు మాకిసమర్పణముగఁ
జేసితదియాదిగామేము నీసుధాను। సారి వాక్కులఁ జొక్కి యున్నారమనఘ.

ఉత్తరరామాయణము కంకంటి పాపరాజు చెప్పినట్లున్నను నిజముగాఁ బుష్పగిరి తిమ్మన్న రచియించి యాతనిపేరుపెట్టెనని వాదుకగలదు. ఈతని కవిత్వమునకును బుష్పగిరి తిమ్మన కవిత్వమునకును భేదమున్నందున, ఈలోకప్రవాదము సరియైనదిగా నుండదు పుష్పగిరి తిమ్మన్న గొప్ప కవి యగుటచేతను, పాపరాజునకు మిత్రుఁడును సహశ్రోతయునయియుండుటచేతను, కావ్యరచనయందుఁ గొంత తోడ్పడియుండుటచేతను, ఇట్టి ప్రవాదము కలిగియుండవచ్చును పుస్తకరచనయందుఁ బుష్పగిరి తిమ్మన్న తనకు తోడ్పడినట్లు కవియే యీ క్రిందిపద్యములలోఁ జెప్పియున్నాఁడు—

మ. హనుమద్దివ్యపచారవింద మకరందానందనేందిందిరా
త్మ ననేకాంధ్రకృతి ప్రకల్పన సమర్థుం బుష్పగిర్యప్పనా
ర్యుని సత్పుత్రునిఁ దిమ్మనాఖ్యకవిచంద్రు న్మత్సహశ్రోతఁ బ్రా
ద్ధునసేపిల్వఁగఁబంచి కిన్నకలసంతోషంబునం దెల్పినన్.

మ. అతఁ డానందముఁజెందినన్నుఁగని యన్నాజాలువాపైడికిన్
గృతవర్ణాంచితరత్నమబ్బి నటులన్యోన్నీవు వాక్ప్రౌఢిమం
గృతిసేయంగఁ దొడంగు రామకథకుం గృష్ణుండు రాజౌటఁ బ్ర
స్తుతిగావింపఁగనాకు శక్యమె భవత్సుణ్య ప్రభావోన్నతుల్.

గీ. అనికిరీటికిశౌరి తోడైనయట్టు। లమ్మహాకవి సాహాయ్యమాచరింపఁ
గృతిసునర్పఁగఁబూనినయేను మొదట। నెంతుమద్వంశవిధమది యెట్టులనిన.—

కంకంటి పాపరాజు ప్రళయకావేరిపట్టణములో నమీనుగా లౌక్యాధికారమునందుండినవాఁడు ఆకాలమునందే యీాయనవద్దఁ బుష్పగిరి తిమ్మన్న కొంత ఋణముచేసి యాయప్పు తీర్పలేక యీ పుస్తకమును దానిక్రిందఁజేసి యియ్యఁగా, ౧౭౯౦ వసంవత్సర ప్రాంతమున నుత్తరరామాయణమును పాపరాజు తనపేరితోఁ బ్రచురించెనని చెప్పుచున్నారు. కవి యిప్పటికి నూఱుసంవత్సరములక్రిందట నుండినవాఁడు. కవిత్వశైలి తెలియుటకయి యుత్తరరామాయణమునుండి కొన్నిపద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను—

మ. పలుమాఱుం దనువేఁడు రామవిభునిం బాటింపకుత్తుంగభం
గ లసత్తోయభుజంగసంఘఫణభంగ ప్రౌఢరంగత్తిమిం
గిలచాల ప్రహతప్రవాళ శకలాకీర్ణారుణాగ్నః ప్రభా
కలనం దేజముచూపెవార్ధి జడధుల్ గైకొందురేధీరులన్.— ఆ. ౧.

ఉ. ఓయి నిశాచరప్రవర యొప్పఁగ నిప్పుడు పల్కినీరణ
న్యాయము లెందుఁ బోయె సురనాథులఁ ద్రోలెడు వేళఁ జాలుఁ జా
ల్న్యాయము చేతఁ గాదె జయమందుట మీరు జగంబెఱుంగదే
న్యాయము మేము దప్పమొకనాఁటి కదెట్లన విన్ము తెల్పెదన్. — ఆ. ౨.

ఉ. తమ్ముఁడవంచు నీకొక హితంబెఱిఁగింపఁగ దూతఁబంచినన్
వమ్మొనరించి నాపలుకు వానినిజంపి ననున్ జయింప రే
ద్రిమ్మరిగుంపుతోడ నరుదెంచితి నిన్నన నేల నీకు డెం
దమ్మున మేలుగాఁదలఁచు నన్నెయనందగుఁగాక దుర్మతీ! — ఆ. ౩.

మ. పలుతావుల్వెదచల్లు తెమ్మెరలు పైపైడాయ రేరాజు వె
న్నెలగాయన్ మధుపాళి మ్రోయఁ గలకంఠీపాళి కూయన్ మరు
ల్లలనం గానము చేయ నాఁటి నిశివేళం దోఁటలో నైందవో
పలవేదిన్వసియించు పాంథుని స్మరాపస్మారము ల్చేరవే? — ఆ. ౪.

చ. కిలకిలనవ్వియుచ్చెలి సఖీమణులంగని యమ్మలార విం
తలు కనుఁగొంటిరే యిదిగొ తానఁట యిక్కడనున్నవారితోఁ
కలహమొనర్పవచ్చెనఁట కాదనిపట్టిన కీఁసుచేతిలో
పలికిని లేఁడు నేఁడు బహుభంగులఁ బ్రేలెడునంచుఁజూపినన్. — ఆ. ౫.

ఉ. మాటలఁ దాటకాంతకుఁడు మాటికిఁ దేనియలొల్కవేఁడినన్
పాటలగంధిసిగ్గు ప్రతిభాషిత చాతురినడ్డగింపఁగా
గాటపుఁగాంక్షయన్ తరువుకత్తె మదిం ద్వరసేయనల్లనన్
మీటినమ్రోయువీణవలె మించువెలుంగున భర్తతోననున్. — ఆ. ౬.

ఉ. ఈ వెడబుద్ధి నీకెజనియించెనొ యేజడుఁడైనఁ జెప్పెనో
హా విధిఁ ద్రోయ నీకువశమా లవణాసురు బారిఁబడ్డ వా
రీవఱకెవ్వరైన మనిరే యిఁక నూఱ్వురు బ్రాహ్మలాఁగినన్
జావకపోదువోటు కొనసాగునె నీ విలువిద్యలిచ్చటన్. — ఆ. ౭.

చ. వలసిన భోజనాభరణ వస్త్రధనాదులఁ జెంది తృప్తులై
పలుమఱుఁ జాలుఁజాలునని పల్కెడువారలె కాని మాకుఁ గా
వలయు నొసంగుమంచనెడు వారలమందున కైనఁగాన మా
స్థలమున జానకీవిభుని జన్మము వైభవ మెన్నశక్యమే. — ఆ ౮.

పుష్పగిరి - తిమ్మన్న.

ఈకవి సమీరకుమారవిజయ మనెడి యేడాశ్వాసముల కావ్యమును రచియించి, భర్తృహరి నీతిశతకమును తెనిఁగించెను ఇతఁ డుత్తరరామాయణమును రచియించిన కంకంటి పాపరాజుతో సమకాలికుఁడు. ఇతఁడు రచియించిన సమీరకుమార విజయ ముత్తరరామాయణమంత మధురముగా లేదు. భర్తృహరి నీతిశతకము సహిత మేనుఁగు లక్ష్మణకవి తెనిఁగించినదానికి చాలదు. కవి సంస్కృతాంధ్రములయం దసమాన పాండిత్యముకలవాఁడే యయినను, కవనమం దక్కడక్కడ లక్షణవిరుద్ధము లయిన ప్రయోగములు కానఁబడుచున్నవి. ఈకవి నివాసస్థలము నెల్లూరిమండలములోని మోదుగుంటయయినట్లు నెల్లూరిమండల చరిత్రసంగ్రహమునందు వ్రాయఁబడియున్నది. ఇతఁ డాశ్వలాయనసూత్రుఁడు; విశ్వామిత్రగోత్రుఁడు, అప్పనార్యుని పుత్రుఁడు. ఇతఁడు సమీరకుమార విజయమునందు తన్నుగూర్చి యిట్లు చెప్పుకొన్నాఁడు —

సీ. శ్రీహనూమత్పాద సేవాగతాధ్యాత్మ తత్త్వకవిత్వ మహత్త్వవిదుఁడ
నాశ్వలాయనసూత్రహారి విశ్వామిత్రగోత్రాబ్ధిచంద్రుఁడఁ గుశలమతిని
అలపుష్పగిరి యప్పనార్యునకు బాలాంబకును సుపుత్రుండ బ్రహ్మవేత్త
నైన వేంకటకృష్ణయార్యాగ్రణికిని వేంకటాఖ్య కవీంద్రున కవరజుండ
సరసగుణయుతుండ వరకవిఁ దిమ్మనా | హ్వయుఁడ నేను జననమందిమనుట
కెల్ల ఫలముగల్గఁ గృతియొక్కటిరచింప | నూహసేయుచున్న నొక్కనాఁడు.

కవి పదునెనిమిదవ శతాబ్దమధ్యము మొదలుకొని ౧౭౯౦ వ సంవత్సరము వఱకును కవిత్వరచనచేసియుండవచ్చును. ఉత్తరరామాయణముయొక్క కర్తృత్వము నారోపించినట్లే దశకుమారచరిత్రముయొక్క కర్తృత్వమునుగూడఁ గొందఱీకవి కారోపింతురుగాని యీ యారోపణము కేవల నిరాధారముగాఁ గనఁబడుచున్నది. ఈతని పుస్తకములనుండి కొన్నిపద్యము లుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

భర్తృహరి నీతిశతకము.

చ. మతిఁగల జాడ్యముల్బాపుచు, మాటల సత్యముగూర్చు, మానము
న్నతిసెనయించుఁ, బాపములు నాశమొనర్చు, మనంబునం బ్రస
న్నత గదియించు, దిక్కుల ఘనంబుగఁ గీర్తులునించు, సాధుసం
గతి యిఁక నేవిశేషములుగల్గఁగఁజేయదు మర్త్యకోటికిన్.

ఉ. నీతులెఱుంగువారు తమునిందఘటించిన నెంచినన్, మహా
భూతులుపాయకున్న నవిపోయినఁ, జావపుడైనఁ గల్పసం
ఘాతవిరామకాలములఁగల్గినఁ గల్గుఁగా కొకప్పుడున్

నీతిపథంబునం దొలఁగ నేరరు ధైర్యరమాధురంధరుల్.

సమీరకుమారవిజయము.

ఉ. ఆరజనీచరాగ్రణిలయావసరాసిత నీరదాకృతిన్
హారునరాఁ గనుంగొని యథాయథలై సురలద్రిరాడ్గుహల్
దూఱెడువారు నిచ్చవిధి దూఱెడువారు కపీంద్రువెన్కకున్
జేరెడువారు కావుమని చీరెడువారును నైతలంకఁగన్. ఆ. ౧.

ఉ. ఎమ్మెయి జవ్వనంబుఁ గలయింతిపతిం బెడఁబాసియుంటిగాఁ
గ్రిమ్మఱుచోటు గర్భము ధరించినదన్నను గన్నవిన్నవా
రెమ్మెయిఁ గల్లలేమిగణియింతురొ యెంతురొ బంధుకోటిలో
నమ్మకచెల్ల నానియమమాగడమాయె నికేమిచేయుదున్.— ఆ. ౨.

చ రమణుఁడొసంగె నుంగరము రామకనుంగొనుమన్నమాత్ర మే
ను మఱచి సొక్కి యొక్కటఁ గనుంగొనుచుండితిఁగాని తత్ప్రమో
దమునకు నాదికారణమితండని నిన్ననపైని నెచ్చటన్
బ్రమదలెఱుంగ నేర్తురె కృపాళురొ నర్చినమేలు మారుతీ.— ఆ. ౩.

ఉ. ఇంతవిచారమయ్యెఁగద యేనును నీవనుభేదయుక్తి నీ
స్వాంతమునందు వర్తిలుట నన్యుఁడు నేననుచింత యెంతప
ర్యంతము జంతుసంతతి హృదంతమునందు వసించు నంతప
ర్యంతము జన్మమృత్యువుల కంతము లేదు సమీరనందనా.— ఆ ౪.

ఉ. రావణుగీవణున్ సమరరంగమునం గుదియించినట్లు నా
లావునకోహటింపక నిలంగలవే రఘురామవేత్తవై
యీపెడక్రోఁతినెక్కొని యేటికివచ్చితి వింతదూరమ
య్యోవిజయంబు చెందఁగలఁడోటు శతాస్యుఁగడంగి రుద్రుఁడున్.— ఆ. ౫.

శా. హీనాధిక్యము లెంచి పంచితివొ నన్నేమాడ్కిఁ బొమ్మంటివా
హీనాత్మంగపిమాత్రుఁ బిల్చుటకుఁ బోనీ యొక్కవేగంబునం
దైనన్ నాకు సమానుఁడే పలుకులేలా నీవెయిట్లాడఁగా
నేనాకాదనువాఁడనంచడలుపక్షీంద్రున్నిరీక్షించుచున్.— ఆ. ౬.

శా. అన్నా నేముదివాఁడ లేవవడిలేదం డెందొ నీవేగఁగా
సన్నాహంబున వచ్చినాఁడవుగదా జాగేల నీకేలనీ
సన్నంబైన మదీయపుచ్ఛమొకపార్శ్వంబందుఁ బొందించి పొ
మ్మన్నన్ దన్మహిమంబెఱుంగకుదితాహంకారపంకాత్ముఁడై.— ఆ. ౭.

వీనికిఁబైని సహితము నేత్రములకును యంత్రములకునుగూడఁ గానఁబడని నక్షత్రములు కోటానకోట్లు వ్యాపించియున్నవి

ఇఁక నక్షత్రములగతినిగూర్చి కొంచెము విచారింపవలెను భూభ్రమణమును బట్టి దినమున కొక్కపర్యాయము నక్షత్రములన్నియు నాకాశమున మన భూమి చుట్టును తిరుగుచున్నట్లు కనఁబడుచున్నను, అది భ్రమగాని సత్యముగాదు రాత్రుల యందు మన మాకాశమువంకఁ గొన్నిగంటలసేపు సావకాశముగాఁ జూచుచుండిన పక్షమున, అన్నియు మనకు సూటిగా తూర్పున కాకపోయినను ఆదిక్కున పొడుగునను వేలకొలఁది నక్షత్రములు తూర్పువైపుననుండి పడమటివైపునకు నడుచుచు ముందుద యించినవి యాకాశమునకెక్కి వాలుచుఁ గ్రుంకుచుండఁగా వాని వెనుకవెనుక వరుసవరుసలుగా క్రొత్తక్రొత్తవి యుదయించుచు పైకెక్కుచు వాలుచు చూపులకద్భుత జనకముగా నుండును కొన్ని నక్షత్రరాసు లుత్తరార్ధగోళమునందుండువారికి సదా రాత్రులు కనఁబడుచు దక్షిణార్ధగోళములో నుండువారికి కనఁబడకుండును, ఆప్రకా రముగానే మఱికొన్ని నక్షత్రరాసులు దక్షిణార్ధగోళమునందుండువారికి మాత్రమే కనఁబడుచు ఉత్తరార్ధగోళములోనివారి కెప్పుడును కనఁబడకుండును మఱికొన్ని రాసులు వేసవికాలములో కనఁబడినవి చలికాలములో నదృశ్యములగుచు, చలికాల ములో కనఁబడినవి వేసవికాలములో నదృశ్యములగుచు, ఉండును రాసులు తమ స్థానములను విడువకపోయినను భూమి తనకక్ష్యలో సూర్యునిచుట్టును తిరుగుచుండు టనుబట్టి యీమార్పులు కలుగుచున్నవి భూమియొక్క యక్షము భూమ్యంతరాళ ములో తిన్నఁగా ఊర్ధ్వ (ఉత్తర) ధ్రువమునుండి యధో (దక్షిణ) ధ్రువమువఱకును వ్యాపించియుండునని యూహింపఁబడుచున్నదిగదా? ఈ యక్షాగ్రముల నిరువైపులను ధ్రువములనుండి క్రిందికిని మీఁదికిని తిన్నఁగా ఋజురేఖగా పొడిగించినపక్షమున, ఆరేఖలే ఖగోళమునకు ధ్రువములగును. ఈ ధ్రువములనుండియే యాకాశమునందు నక్షత్రాదులయొక్క దూరమును భాగలుగాను కళలుగాను గణించుచున్నారు

బృహదృక్షరాశిలోని సూచకములనఁబడు రెండునక్షత్రములు తోఁకదగ్గఱ నున్న నక్షత్రమును జూపుచుండును. ఆ నక్షత్రసమీపమునుండి యుత్తరధ్రువ మూర్ధ్వ ముగా పోవునుగనుక, అది ధ్రువనక్షత్ర మనఁబడును అది యెప్పుడు నస్తమింపక యక్కడనే నిలిచియుండును. మన ముత్తరమునకు పోయినకొలఁదిని పైకిలేచుచు, దక్షిణమునకు వెడలినకొలఁదిని క్రిందికిదిగుచు, ధ్రువనక్షత్రము కనఁబడుచుండును. దానికి సమీపమున బృహదృక్షరాశి యుండును బృహదృక్షరాశినే మనవారు సప్తర్షి మండలమని చెప్పుదురు. దానికెదుట లఘుఋక్షరాశియుండును. ఈ రెంటికినడుమ

నుభయపార్శ్వములయందును గల రాసులతోఁ గలిసి యివి యొకరాశిచక్రముగా నేర్పడును ఉత్తరమున నున్నవారి కివి యుదయాస్తమయములు లేనివయి ధ్రువనక్షత్రమునకుఁ బ్రదక్షిణములు చేయుచున్నట్లు కనఁబడును. ఈప్రకారముగానే వానిక్రింద నితరరాశిచక్రములుండును అవియు గుండ్రముగా ధ్రువనక్షత్రమునకు ప్రదక్షిణములు చేయుచుండునట్లే కనఁబడును మఱికొంత క్రిందికిఁబోయినతరువాత నక్షత్రములు తూర్పున నుదయించి పశ్చిమమున నస్తమించుచుండునట్లు కనఁబడును అటుతరువాత నుండు రాసు లొకకాలమునందు కానఁబడి వేఱుకాలముల నదృశ్యములగుచుండును మన ముత్తరధ్రువమువద్దనే యుండి చూచెదుపక్షమున, సదా ధ్రువనక్షత్రము మన నెత్తిపైనుండి యీ రాసులన్నియు నిరువదినాలుగేసిగంటలకాలమున నొక్కపర్యాయము దానిచుట్టును తిరుగునట్లును, చేరువరాసులు మెల్లఁగాను దూరపురాసులు వేగముగాను తిరుగునట్లును, కనఁబడునుగాని యుదయించి యస్తమించునట్లు కనఁబడవు.

దక్షిణధ్రువమువద్ద నీప్రకారముగానే యితర నక్షత్రరాసులు కనఁబడును భూమధ్యరేఖవద్దనుండువారికి నక్షత్రరాసులు తూర్పున నుదయించి పడమట నస్తమించునట్లు కనఁబడును. ధ్రువములకును భూమధ్యరేఖకును మధ్యనుండువారికిఁ గొన్నిరాసులు చక్రాకారముగా తిరుగునట్లును కొన్ని యుదయించి యస్తమించునట్లును కనఁబడును. ఇవియన్నియు దృశ్యమానగతులు. మనము బండిలోఁ బోవుచుఁ జూచునప్పుడు వృక్షాదులు నడుచుచున్నట్లు కనఁబడినను నొండొంటికిఁగల దూరములో మార్పునొందనట్లే యీ నక్షత్రములు సహితము పూర్వోక్తగతి భేదములవలన దూరవ్యత్యాసమునుబట్టి తమలో నొండొంటికిఁ గలిగియున్న స్థానముల విషయమున మార్పులనొందవు. వేలకొలఁదిసంవత్సరములనుండి నక్షత్రరాసులన్నియు తమతమ స్థానములలో మార్పునుజెందక యేకరీతినే కనఁబడుచున్నవి నక్షత్రరాశియని చెప్పినప్పుడొక్కరాశిలోని నక్షత్రములన్నియు కుప్పవోసినట్లొక్కచోట గుంపుగానుండునని భ్రమింపఁగూడదు ఒండొంటికి సమీపమునఁ గానవచ్చుకొన్ని నక్షత్రములను సముదాయముగాఁ జేర్చి యవి యశ్వముఖాదులను బోలియున్నవని భావించి యా యాకారములను బట్టి యా సముదాయమునుగల యాకాశభాగముల కశ్విని మొదలగు నామములను మన పూర్వులుపెట్టియున్నారు రాశిభాగములను తెలుపుటకు గుఱుతుగా నుండు నక్షత్రములు తారలనఁబడును ఒక నక్షత్రరాశి యిపుటలోని పటమునఁ జూపఁబడియున్నది—

ఈ పదునక్షత్రముల గుంపునకు కృత్తికయని పేరు ఇందాఱునక్షత్రములు పెద్దవిగా కానఁబడునుగనుక, ఇవి యాఱుచేరి మంగలకత్తివలె నుండునని యెంచి మనపూర్వులు దీనికి కృత్తికయని పేరుపెట్టిరి ఇందు పెద్దనక్షత్రములాఱేయయినను, నిపుణముగాఁ జూచెడుపక్షమున యంత్రసాహాయ్య మక్కఱలేక కేవలనేత్రముననే మఱి యెనిమిది చిన్ననక్షత్రములుకూడఁ గానఁబడి యన్నియుఁజేరి పదునాలుగు నక్షత్రములరాశి యగును ఈ పదునాలిగింటినిజేర్చి యొక్క కృత్తికానక్షత్రమునుగా మనము చెప్పుచున్నము, వీనిలో నొండొంటి కెన్నేసిలక్షలయోజనములదూరమున్నదో యిందులో నెన్ని యొండొంటి కెంతెంత యూర్ధ్వముగానున్నవో యెవ్వరు చెప్పఁగలరు? దృగ్గోచరములగు పదునాలుగు నక్షత్రములునుగాక యంత్రములతోఁ జూచునప్పుడు కృత్తికలో నింకను ననేకములయిన నక్షత్రములు కనఁబడును

వేలకొలఁది సంవత్సరములనుండి చూచుచున్నను నక్షత్రములలో నొండొంటికి నడుమనున్న దూరములో భేదమగపడకపోయినను, వీనికి వాస్తవమయినగతి భేదములు లేకపోలేదు పర్వతశిఖరము నెక్కి సముద్రములోఁ బోవుచున్న పడవలను గొంచెము సేపు చూచెడుపక్షమున, చేరువవి కదలుచున్నట్లును దూరపువి కదలకున్నట్లును తోఁచును. ఈప్రకారముగానే మంచి దూరదర్శక యంత్రముతో చిరకాలము శోధించి చూచునప్పుడు మనకత్యంత సమీపములోనున్న కొన్ని నక్షత్రములు కదలుచున్నట్లు కనఁబడినవి. అందుచేత గణకులిప్పుడు కొన్ని నక్షత్రముల గమనవేగమును గనిపెట్టియున్నారు. స్వాతినక్షత్రము వేయి సంవత్సరములలో మన చంద్రబింబమంత వెడల్పుగల దూరము జరగుచున్నది ఆకాశమునందంత యూర్ధ్వభాగమున వేయిసంవత్సరములలో నంత దూరము జరగినట్లు కనఁబడుటకది సెకనుకు (విలిప్త) కేఁబదినాలుగు మైళ్లచొప్పున నడువవలెను కాఁబట్టి స్వాతినక్షత్రము భగోళమునందు మన భూమికంటె

మూడురెట్లధికవేగముతోఁ బోవుచున్నది ఈ నక్షత్రము గంటకు రెండులక్షలమైళ్ల వేగముతో నడుచుచున్నది బ్రహ్మహృదయమను నక్షత్రము సెకనుకు ముప్పదిమైళ్ల చొప్పున నడుచుచున్నది మృగవ్యాధ (లుబ్ధక) నక్షత్రము సెకనుకు పదునాలుగుమైళ్ల చొప్పున నడుచుచున్నది ధ్రువనక్షత్రము సెకనుకు మైలునరచొప్పున నడుచుచున్నది తక్కిన నక్షత్రములవలెనే మనసూర్యుఁడును భూమ్యాదిగ్రహములను వెంటఁగొని ముందుకు నడుచుచున్నాఁడు మన సూర్యునియొక్క గతి వేగమింతయని రూఢిగాఁ దెలియకపోయినను, సెకను కించుమించుగా నాలుగయిదుమైళ్ల వేగముతో శౌరి నక్షత్రమువంక నడుచుచున్నట్టు తెలియవచ్చుచున్నది. మనకంటికిఁ గనఁబడకపోయినను, జంతుకోట్లకు వాసయోగ్యములయిన గ్రహము లనేకములు దూరపుసూర్యులయిన ప్రతి నక్షత్రమునకును చుట్టును మన సూర్యునికివలెనే తిరుగుచుండుననుటకు సందేహ ముండదు పైని జెప్పినట్లు గగనమండలమున నడుచునప్పుడు ప్రతినక్షత్రమును దనకుఁ బ్రదక్షిణములుచేయు గ్రహములనుగూడ వెంటఁగొని పోవుచుండును

కాంతి విశేషములనుబట్టి నక్షత్రముల నన్నిటిని శాస్త్రజ్ఞులు నాలుగుతరగతులనుగా విభజించియున్నారు ఇందు మొదటితరగతివి తెల్లసూర్యులు, ఇవి మిక్కిలి ప్రకాశమానములయినవి మృగవ్యాధనక్షత్ర మీతరగతిలోనిది రెండవతరగతివి పసిమిసూర్యులు, మనసూర్యుఁ డీ రెండవతరగతిలోనివాఁడు మూడవతరగతివి చంచలసూర్యులు; ఒకప్పు డధికముగాను, ఒకప్పు డల్పముగాను, ఉండి వీని కాంతి తఱుచుగా మాఱుచుండును నాలవతరగతివి యెఱ్ఱసూర్యులు, ఇవి మిక్కిలి చిన్నవి ఈనక్షత్రముల వర్ణములు మాఱుచుండుటయుఁ గలదు మృగవ్యాధనక్షత్రము పూర్వకాలమునం దెఱ్ఱగా నుండెనఁట నూఱుసంవత్సరములక్రిందట తెల్లఁగానున్న నక్షత్రమొకటి యిపుడు పసిమివర్ణముకలదయినది దీనిదూరము భూమికిని రాజహంస నక్షత్రమునకును గల దూరమునకంటె నయిదురెట్లు హెచ్చుగానున్నది దీనినుండి వెలువడిన వెలుతురు మనభూమిని జేరుటకు పదునేనుసంవత్సరములకాలము పైఁగాపట్టును ఇది సెకనుకు ముప్పదిమైళ్లచొప్పున నడుచుచు నంతకంతకు భూమినుండి దూరముగాఁ బోవుచున్నది.

మనదృష్టి కేకనక్షత్రముగాఁ గనఁబడునవి కొన్ని దూరదర్శకయంత్రములోఁ బరీక్షించునప్పుడు రెండుమూడు నక్షత్రములకూడిక యయినట్టు తెలియవచ్చుచున్నవి. ఉత్తరార్ధగోళమునందుఁ గానఁబడు నక్షత్రములలో నెల్లను భూమికి మిక్కిలి సమీపమున నున్నట్లు తెలియవచ్చిన రాజహంసరాశిలోని యఱువదియొకటవ నక్షత్రము రెండు నక్షత్రముల కూడికచేత నయినది ఈ రెండునక్షత్రములలో నొండొంటికిఁగల దూరము మన సూర్యునికిని నెప్ట్యూనుకును గలదానిలో సగమున్నది. దూరమునుబట్టి కంటి

కొక్కటిగాఁ గనఁబడెడి యీ రెండునక్షత్రములునుగలిసి పరిమాణమునందు మన సూర్యునిలో మూడవవంతుండును మందకాంతిగల యీ యాఱవతరగతి జంటతార యొక్క దూరమే మొట్టమొదట కనుఁగొనఁబడినది ఇది సెకనుకు నలువదిమైళ్ల చొప్పున నడుచుచున్నది ఇది మున్నూటయేఁబది సంవత్సరములలో గగనపథమునఁ జంద్రబింబ మంతవెడల్పుగలదూరము నడిచినట్టు కనఁబడినది

దక్షిణార్ధగోళమునఁ గనఁబడెడు నక్షత్రములలోనెల్లను భూమి కత్యంత సమీపమున నున్నట్లు తెలియఁబడియున్న నరాశ్వనక్షత్రమును రెండునక్షత్రముల కూటమి చేతనయిన జంటతారయే ఇందలి రెండునక్షత్రములకునుగల దూరము మనభూమికిని సూర్యునికిని మధ్యఁగలదానికంటె నిరువదిరెండు రెట్లెక్కువగా నున్నది ఇంత దూరము కలదైనను కేవలనేత్రమునకీరెండును గలిసి యేకనక్షత్రమువలెనే కనఁబడును రాజహంసనక్షత్రములోనివానివలెనే యిందలి రెంటిలోనొకటి పెద్దతారగాను రెండవది చిన్నతారగాను ఉన్నది. చిన్నది పెద్దదానిచుట్టును ఎనుబదియైదు గంటలకాలములో తిరుగును. ఇవి రెండునుగలిసి మన సూర్యునికంటె ద్విగుణ పరిమాణమును భారమును గలవిగానున్నవి మనసూర్యబింబమే మనకంతదూరములో నున్నపక్షమున, ఈ నక్షత్రకాంతిలో మూడవవంతుకాంతి కలదయి కనఁబడును ఆకాశమునందు వెలుఁగునక్షత్రములలో నెల్లను మృగవ్యాధనక్షత్రమును మఱియొకనక్షత్రమును దక్క దీనితో సమానమయినకాంతితోఁ బ్రకాశించునది వేఱొకటిలేదు ఇది యింగ్లాండు దేశమునఁ గనఁబడదు

ఈ ప్రకారముగా నక్షత్రము లనఁబడెడు దూరపుసూర్యులు పరిమాణములోను, గతిలోను, వర్ణములోను, సంఖ్యలోను భేదపడి యనంతములుగా నున్నవి ఏ రెండు సూర్యులును సరిగా నేకరీతిగా నున్నట్లు కనఁబడవు కొన్ని పెద్దవి, కొన్ని చిన్నవి కొన్ని శీఘ్రగతిగలవి; కొన్ని మందగతిగలవి. కొన్ని తెల్లనివి, కొన్ని పచ్చనివి, కొన్ని యెఱ్ఱనివి, కొన్ని నీలవర్ణముకలవి, కొన్ని వంగపండుచాయగలవి, కొన్ని బూడిదరంగు గలవి కొన్ని యొక్కొక్కటిగానున్నవి, కొన్ని రెండు, మూడు, నాలుగు చేరి యున్నవి కొన్ని కొంతకాలము కనఁబడి కొంతకాలము కనఁబడనివిగానున్నవి; కొన్ని యొకప్పుడు మందకాంతితోను మఱియొకప్పుడు తీక్ష్ణకాంతితోను కానఁబడుచు వృద్ధిక్షయములను పొందునవిగా నున్నవి తిమింగిలరాశిలోని యొకనక్షత్రము పదునేను దినములు రెండవతరగతి నక్షత్రముగానుండి మూడుమాసము లంతకంతకు క్షీణించి కడపట నదృశ్యమయి యయిదు నెలలట్లుండి మరల కనఁబడి మూడునెలలవఱకును క్రమక్రమముగా మరల వృద్ధినొంది కడపట ప్రకాశమానమగు రెండవతరగతినక్షత్రమయి

యాస్థితియందు పదునేనుదినములుండి మరల యథాపూర్వముగా క్షీణింపనారంభించును ఈనక్షత్రమున కీమార్పులన్నియు పదునొక్కమాసముల కొక్కసారి కలుగుచుండును యయాతిరాశిలోని యింకొకనక్షత్రము మఱింత శీఘ్రముగా వృద్ధిక్షయములను బొంది మూఁడుదినములలోపలనే యీ మార్పులన్నిటికిని లోనగును ఇది రెండవతరగతి నక్షత్రముకంటె నెక్కువకాంతికలదిగాఁగాని, నాలవతరగతి నక్షత్రమునకంటె తక్కువ కాంతికలదిగాఁగాని, యెప్పుడును గాదు. మృగశీర్షరాశిలోని యొకనక్షత్ర మీ మార్పుల నిన్నూఱుదినములలోఁ బొందును; వృషపర్వరాశిలోని యొకనక్షత్ర మఱువది దినముల లోనే పొందును మన సూర్యుఁడును పదునొకండు సంవత్సరముల కొక్కసారి కొంత వఱకిట్టిమార్పులను బొందుచుండునని శాస్త్రజ్ఞులు చెప్పుచున్నారు మనసూర్యుఁడు తన బింబముమీఁద మచ్చలెక్కువగా నున్నప్పుడు మందకాంతితోను, తక్కువగానున్నప్పు డధికకాంతితోను దూరమునుండి చూచువారికి కనఁబడునఁట

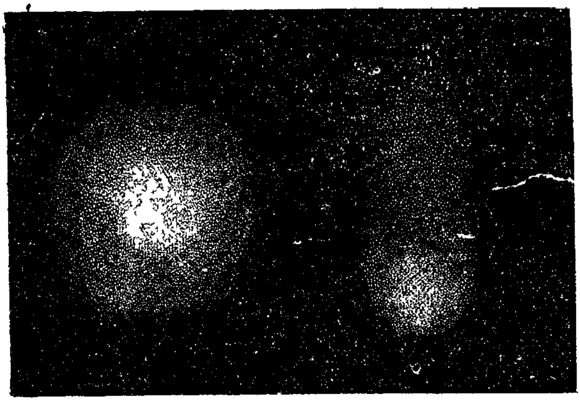
కొన్ని నక్షత్రములు కొంతకాలము మాత్రమే కనఁబడి తరువాత నదృశ్యములగును అట్టివానిగతి తరువాత నేమగునో యెవ్వరికిని దెలియదు ౧౫౭౨-వ సంవత్సరమునం దట్టి వింతనక్షత్ర మొకటి కనఁబడినదఁట! అది మృగవ్యాధాది నక్షత్రములకంటెను, శుక్ర బృహస్పత్యాది గ్రహములకంటెను, అధిక కాంతికలదయి పట్టపగలు సహిత మాకాశమునఁ గానవచ్చుచు, అంతకంతకు క్షీణదశనుబొంది కొంతకాలములో నదృశ్యమయిపోయినదఁట! అట్లది యదృశ్యమగుటకుముందు తెలుపునుండి పసిమికిని, పసిమినుండి యెఱుపునకును మాఱినదఁట!

మనకుఁ గానవచ్చు జంటతారలు రెండుతరగతులవిగా నున్నవి ఇందొక తరగతివి యొండొంటి కపరిమితదూరములోనున్నను ఒకదానికి వెనుకవైపున నొకటి యుండుటచేతనే మనకు జంటతారలుగా కనఁబడును ఇంకొకతరగతివి నిజముగానే జంటలుగానుండి పెద్దదానిచుట్టును చిన్నది తిరుగుచుండును

ఆకాశము నిర్మలముగా నున్నప్పుడు చూచెడుపక్షమున దిఙ్మండలము (క్షితిజ) యొక్క యొక్కకొనయందారంభమయి క్రమక్రమముగా పయికాకాశమధ్యమునకు లేచి యొకచోట వెడల్పుగాను ఒకచోట సన్నముగాను ఒకచోట నధికకాంతితోను ఒకచోట మందకాంతితోను ఒక్కచోట నేకముగాను ఒక్కచోట శాఖలుగా చీలి మరలఁ గలియునదిగాను వ్యాపించి క్రిందికి దిఙ్మండలముయొక్క రెండవకొనవఱకును దిగి తెల్లని మేఘవలయమువలె నాకాశము పొడుగున నొక కొననుండి యొకకొనవఱకు కనఁబడును దీనినే మనవా రాకాశగంగయందురు కొందఱు దీనిని క్షీరమార్గమందురు. ఇది నక్షత్రప్రవాహము, దూరదర్శకయంత్రముతోఁ జూచునప్పుడు దీనిలో

నక్షత్రరాసులవెనుక నక్షత్రరాసు లనంతములుగా కనఁబడుచుండును మనసూర్యుఁడీ యాకాశగంగలోని నక్షత్రములలో నొక్కటియయి, పేరకనుఁగొనరాని గొప్ప యిసుకతిప్పలోని యొక యిసుకరేణువువంటిదిగా నున్నది ఆకాశగంగ యెంత దూరము వ్యాపించియున్నదో దానియం దెన్నినక్షత్రములున్నవో వట్టి యూహలెకాక నిజ మెవరికిని దెలియశక్యము కాదు

ఈ యాకాశగంగకాక యాకాశమునం దిక్కడక్కడ మేఘాకారములుగా నున్న నక్షత్రజాలములును గొన్నికలవు వట్టికంటికి ధవళమేఘములవలె కనఁబడినను యంత్రములతోఁ బరీక్షించునప్పుడందలి నక్షత్రములు విభజనగా తెలియవచ్చును దూరముననున్న వానికొన్ని నక్షత్రజాలములు యంత్రములతోఁ జూచునప్పుడు సహితము విభజనగాఁ గానరాక యీ క్రిందఁ జూపఁబడినరీతిని సూక్ష్మోల్కారాశి సదృశములయిన తెల్లమబ్బులవలె నుండును—

ఆకాశమునందంతటను నానాముఖముల వ్యాపించియున్నట్టియు, ఆకాశగంగలోను నక్షత్రమేఘములలోను గలట్టియు, సంఖ్యాతీతములయిన తారాగణములన్నియు విశ్రాంతి లేక సదా సంచరించుచున్నవి ఇట్లు స్వస్వనియతములయిన గతులను మీఱక సంచరించు నక్షత్రకోటులలోని యేకరాశితారలలోనే కొన్ని యొకవంకకును గొన్ని వేఱొక కును నడుచుచున్నవికూడఁ గలవు బృహదృక్షమనఁబడెడి సప్తర్షిమండలములో ను నున్న చిన్నచుక్కలుగాక చతురస్రముగా నాలుగునక్షత్రములును మూడునక్షత్రములు నున్నవి తోఁకలోని మధ్యనక్షత్రముచుట్టును ప్రదక్షిణముచేయుచున్నది ప్రదక్షిణముచేసెడు చిన్ననక్షత్రమున కును నడుమ మనకును సూర్యునికినిగలదానికంటె మూడువేల

రెట్లధికదూరమున్నదఁట! ఇటున్నప్పుడు సప్తర్షులనఁబడెడి యేడు సూర్యబింబములలో నొకొక్కదాని కెంతెంతదూరమున్నదో యొకదానితో నొకదాని కేపైన సంబంధమున్నదో లేదో యెవ్వరు చెప్పఁగలరు! ఈయేడు నక్షత్రములలో నయిదు సమవేగముతో నొక్కప్రక్కకే పోవుచున్నవి; రెండు వేఱొకప్రక్కకుఁ బోవుచున్నవి తోఁకలోని రెండును దేహములోని మూఁడును గలిసి యొక్కప్రక్కకుఁ బోవు నయిదునక్షత్రములును సెకను కిరువదేసిమైళ్లచొప్పున మహావేగమున నడుచుచు భూమినుండి దూరముగా తొలఁగిపోవుచున్నవి

చెదరియుండు కిరణపుంజము నొక్కచోటికిఁజేర్చి దూరవస్తువులను గనఁబఱుపఁగల దూరదర్శకయంత్రమునువలెనే, కిరణములను విభజించి వస్తుతత్వములను దెలుపఁగల రూపదర్శకయంత్రమును నిర్మించువిధమును బుద్ధిమంతులు కొంతకాలముక్రిందట కనిపెట్టినారు ఈ యద్భుతయంత్ర సాహాయ్యముచేత సూర్యునిలో నేయేపదార్థములున్నవో తెలిసికోఁబడినవి సూర్యకిరణములు మనకు తెల్లఁగా కనఁబడినను ప్రతికిరణములో నేడేసిరంగులున్నవి కోణములుగల యద్దపుకణికతో సూర్యకిరణమును భాగించి పృథక్కరణముచేసినపక్షమున నింద్రధనస్సునందువలె నెఱుపువన్నె వంగపండుచాయ, పసపురంగు, ఆకుపచ్చన, శ్యామలచ్ఛాయ, నీలవర్ణము, పాటలకాంతి, అను నేడు రంగులును వరుసగా నొకదానితరువాత నొకటి కానఁబడును దీనిని శోధింపఁ దలఁచినయెడల నొక చీఁకటిగదిలోనికి తలుపుసందుగుండ నొక సూర్యకిరణమును చొరనిచ్చి, పలకలుతేలిన గాజుకణికతో కిరణమును భేదించి గోడవంకఁ ద్రిప్పినచో తెల్లనిగోడమీఁద నిన్నిరంగులును స్పష్టముగాఁగానవచ్చును రూపదర్శకయంత్రముతో సూర్యకిరణమును శోధించునప్పుడు రంగులనడుమ నక్కడక్కడ నల్లనిగీతలుకూడఁ గానవచ్చును ఈగీతలు కొన్ని చేరువగాను, కొన్నిదూరముగాను, కొన్ని విడిగాను, కొన్ని గుంపుగాను, ఉండును. ఈక్రిందిది రూపదర్శకయంత్రము —

